

**K R I T I K A
P R E K L A D U**

**1/1
2014
ISSN 1339-3405**

OBSAH

EDITORIÁL

Martin Djovčoš

— 5

ROZHOVOR

Olga Kralovičová

— 6

K VPLYVU IDEOLÓGIE NA PREKLADY ROZPRÁVOK H. CH. ANDERSENA V OBDOBÍ 1948 - 1989

Eva Bubnášová

— 14

RECEPCIA DETSKEJ LITERATÚRY NA SLOVENSKU

Katarína Koreňová

— 26

ČO SA STRATILO V ZELENOM DOME?

Katarína Grozaničová

— 44

SVETOVÁ GEOGRAFIA SLOVENSKEJ LITERATÚRY PRE DETI A MLÁDEŽ (K DEJINÁM A SÚČASNÉMU STAVU PREKLADANIA SLOVENSKEJ DETSKEJ LITERATÚRY DO EURÓP- SKYCH JAZYKOV)

Viktória Knizaková

— 56

NÁZORY A RECENZIE

Samo Marec

Barbara Ďurčová

Katarína Škorupová

Eva Čulenová

Miroslava Gavurová

— 76

vedecká rada

Predseda vedeckej rady

doc. Mgr. VLADIMÍR BILOVESKÝ, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Šéfredaktor

PhDr. MARTIN DJOVČOŠ, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Členovia a členky vedeckej rady

doc. PhDr. ZUZANA BOHUŠOVÁ, PhD.
(Katedra germanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

PhDr. MARTIN DJOVČOŠ, PhD. (Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

PhDr. MIROSLAVA GAVUROVÁ, PhD. (Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove)

prof. PhDr. EDITA GROMOVÁ, CSc.
(Katedra translatológie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)

PhDr. ANITA HUŤKOVÁ, PhD. (Katedra translatológie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. ALOJZ KENÍŽ, CSc. (Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta Univerzita Komenského v Bratislave)

prof. PhDr. MÁRIA KUSÁ, CSc. (Katedra ruského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta v Bratislave)

PhDr. LUBICA PLIEŠOVSKÁ, PhD. (Katedra anglistiky a amerikanistiky, Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

prof. PhDr. ANNA VALCEROVÁ, CSc. (Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove)

redakčná rada

Šéfredaktor

PhDr. MARTIN DJOVČOŠ, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Zástupca šéfredaktora

PhDr. MARTIN KUBUŠ
(Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Predseda vedeckej rady

doc. Mgr. VLADIMÍR BILOVESKÝ, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Členky redakčnej rady

PaedDr. ZUZANA BARIAKOVÁ, PhD.
(Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Mgr. ZUZANA KRAVIAROVÁ (Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Mgr. BARBORA KRÁĽOVÁ, PhD. (prekladateľka v slobodnom povolání)

Návrh obálky a ilustrácie:

ZUZANA MAGERČIAKOVÁ ©fixiArt

Technická úprava:

BARBORA KRÁĽOVÁ

Jazyková redakcia:

ZUZANA BARIAKOVÁ

Formálna úprava:

ZUZANA KRAVIAROVÁ

Prekladateľská a tlmočnícka spoločnosť
FIP VIES

EDITORIÁL

Čo čítajú deti?

Nemám deti. Zatiaľ. Nevieť teda, čo teraz čítajú alebo čo im čítajú rodičia. Moje spomienky, často nostalgické, preto siahajú k *Chate v jazernej kotline*, *Chlapcom od Bobrej rieky*, *Trom pátračom*, *Tomovi Sawyerovi*, *Robinsonovi*, *Dobšinskému*, *Andersenovi*. Vtedy mi bolo jedno, či sú to preklady alebo pôvodná literatúra, ale viem, ako naliehavo som prežíval príbeh a chcel byť ako „hlavný hrdina“. Iste, možno to znie teraz trochu pateticky, ale podobné skúsenosti má azda každý, teda aspoň dúfam.

V knihe ma nezaujímala politika, náboženstvo, ideológia, neskúmal som prekladateľské postupy a recepciu. Vždy šlo len o príbeh. Keď sa však na mnohé z kníh pozriem teraz, vidím, aká sila v nich bola. Sila formovať svetonázor, do ktorého sa, ako som zistil, často umelo vstupuje. Neverím skeptikom, ktorí tvrdia, že dnes sa už nečíta. Číta sa, ale číta sa iné. Číta sa inak a svetonázor sa formuje inak. Opäť to možno vyznie banálne, ale podľa toho, ako knihy vplývali na moju generáciu, usudzujem, že vplývajú aj na túto. Preto si myslím, že na knihách pre deti a mládež záleží. Záleží na ich prekladoch, ktoré sú často oveľa náročnejšie, ako sa môžeme domnievať.

Je preto načase, aby sme sa spätne pozreli na preklady „mládežníckej“ klasiky a zistili, čo s prekladmi urobila spoločenská objednávka a čo s nimi robí dnes. Zodpovednosť sa dnes presúva do rúk jednotlivca a za nedostatky či prešľapy niet koho viniť. Alebo áno?

Martin Djovčoš

“

ROZHOVOR

s prekladateľkou

Oľgou

Kralovičovou

”

Ak to môžem tak povedať, preslávili ste sa, resp. do povedomia širokej čitateľskej verejnosti ste sa dostali najmä prekladom Harryho Pottera od Joanne Rowlingovej. Ako sa Vám prekladal?

Musím pripomenúť, že tu mi celá „sláva“ nepatrí, lebo základ vytvorila Janka Petrikovičová, ja som Harryho prebrala až od tretieho dielu, lenže to už jeho popularita narastala. Z jazykového hľadiska sa mi prekladal veľmi dobre, lebo Joanne Rowlingová mala čistý štýl, a ako som spomenula, základ vytvorila Janka Petrikovičová, takže som sa musela držať už jej riešení. Pri tomto preklade mi trochu prekážal veľký záujem médií – každú chvíľu chceli nejaké noviny, časopisy, rozhlas či televízia vyjadrenia o Harrym a často to boli otázky bez akejkoľvek prípravy redaktora, ba jedny noviny uverejnili so mnou rozhovor, ktorý som im nikdy neposkytla, skrátka, vymysleli si ho, poskladali z toho, čo uverejnil niekto iný, a zvyšok si domysleli. Na druhej strane sa ale týmto záujmom médií dostala do povedomia práca prekladateľa. Málokde ste sa totiž (hádám okrem tiráže a copyrightu) dozvedeli, kto tú či onú knihu prekladal. Vyzeralo to skoro, akoby všetci svetoví autori písali po slovensky. Iba ľudia z vydavateľskej oblasti vnímali aj úlohu prekladateľa. Dokonca jedna kamarátka, ktorá čítala dosť veľa, sa mi priznala, že pred tým, než ma poznala, jej ani na um nezišlo zamýšľať sa, že knihu niekto prekladal. Ani teraz to nie je ideálne, ale je to oveľa lepšie.

Pri Harrym Potterovi bol ešte jeden prekladateľský problém, s ktorým som sa potom stretla opäť niekoľko-

krát. Ak prekladáte niekoľkodielnu sériu, ktorá už celá vyšla, je to jednoduchšie, lenže ak prekladáte prvé diely a netušíte, čo bude v tých niekoľkých ďalších, najmä pri knihe typu Harryho Pottera, kde bolo treba veľa vecí vymyslieť, nemôžete vedieť, či vaše riešenie zapadne aj do situácií v ďalších častiach. Potom je veľmi náročné nejako z toho vybrádnúť.

Málo čitateľov si uvedomuje, že podmienky na vypracovanie prekladu sú často menej ako vyhovujúce (čas, ohodnotenie a pod.). Ako to bolo s Harrym Potterom?

S Harrym to bolo dosť šialené. Vydavateľ ho vždy chcel dostať na trh čo najrýchlejšie, takže najmä pri tých posledných dieloch bolo tempo závrtné – prvá časť prekladu už bola pomaly v tlačiarni, druhá sa redigovala a koniec som ešte prekladala. Uznajte, že to nie je ideálna situácia. O honorároch v oblasti prekladov beletrie sa zmieňovať radšej nebudem. Povedzme, že pri Harrym to bolo trochu lepšie, ale žiadne násobky bežných.

Okrem Pottera sa, samozrejme, venujete prekladu aj inej literatúry pre deti a mládež. V čom vidíte špecifiku prekladu pre mladého/detského čitateľa?

S prekladmi detskej literatúry a vôbec s detskou literatúrou (7 rokov som pracovala v Mladých letách) som začínala, jeden čas som prekladala pre deti iba sporadicky a teraz zase robím prevažne na prekladoch pre deti, resp. mládež. Pri detskej literatúre treba brať väčší ohľad na čitateľa, na jeho vekovú kategóriu, vžiť sa do jeho vnímania, vyberať adekvátny jazyk, aby najmä priama reč nepôsobila ume-

lo. Pri nižšej vekovej kategórii treba väčšmi prispôbovať reálie. Čo je pre anglické alebo americké dieťa každodenná realita – reklamy, obľúbené seriály, tovar a pod. –, by bolo pre naše dieťa nepochopiteľné (dospelý vie skôr „stráviť“ cudzie reálie), no na druhej strane to nemôžete nahradiť čisto slovenskými reáliami – deduškou Večerničkou, horalkami alebo bryndzovými pirohmi. A napríklad v anglicky hovoriacich krajinách, najmä v literatúre pre staršie deti nájdete oveľa viac vulgárnych výrazov, ako by bolo únosné u nás. Zároveň máte pri prekladoch pre deti priestor pre „hru“ s textom – spomeniem napríklad série kníh pre dievčatá od Louise Rennisonovej o Georgii a teraz novú sériu o jej sesternici Tallulah. Baví ma hrať sa spolu s autormi – napr. pri sérii knížiek o Zošidlovi pre Slovart alebo o mudrulantke Wendy pre Fortuna Libri. A na kôpke čakajúcich kníh mám teraz samé detské „zábavky“.

Prekladáte už viac než 25 rokov. Ako sa vyvíjal preklad literatúry pre deti a mládež v čase? Zmenili sa témy? Ak áno, ako?

Teraz vychádza oveľa viac knížiek pre deti a mládež, ale medzi nimi aj oveľa viac komercie a oveľa viac fantasy. Pravdupovediac, popri tom množstve textov, ktoré prekladám (beletria je len časť, lebo živia ma odborné preklady), nemám veľa času sledovať všetko. Keď stíham, tak si z detskej literatúry prečítam radšej slovenských autorov (Juraja Šebestu, Toňu Revajovú). Hľadám u nich aj inšpiráciu pre preklad detskej reči. O vývoji prekladu pre deti usudzujem prevažne podľa toho, o čom si prečítam alebo čo posudzujem pre vydavateľstvá, a aj podľa toho, čo prekladám.

V poslednom čase som sa ponosovala na to, že vydavateľstvo kúpi titul, ktorý má, povedzme, dobrý príbeh, ale jazykové a štylistické spracovanie v origináli je slabé, takže prekladateľ vlastne musí text strávitelne prerozprávať, čo je oveľa namáhavejšia robota (za ten istý honorár). Preto prekladať takým spôsobom, ako sme sa učili v škole, to nejde.

Často sa zvykne hovoriť, že „mládež“ o knihy nemá záujem a že sa číta čoraz menej. Ako to vidíte?

Nasilu nič nedosiahnete. Televízia a internet sú silným magnetom. Podajú príbehy deťom naservírované bez námahy zo strany príjemcu. Ja si však myslím, že vlastnej fantázií, ktorá vám v duchu premieta vlastné „filmové spracovanie“ pri čítaní knihy, sa nič nevyrovná. Myslím si, ak raz dieťa naozaj upúta jedna knižka a zistí, v čom je čaro čítania, siahne aj po ďalšej. V tom má Harry Potter určite zásluhy. Ale ak sa niekomu nechce čítať, nepomôže ani Harry Potter. No poznám aj dnes vášnivých detských čitateľov.

Skúsím teraz trochu zložitejšiu otázku, na ktorú sa azda ani nedá odpovedať. Do akej miery vplýva výber diela na preklad na vývoj myslenia a čitateľskej kultúry?

Naozaj je to zložitá otázka, lebo väčší vplyv na vývoj myslenia detí a mládeže (okrem rodiny a prostredia, v ktorom žijú) majú iné médiá. Dnes už asi kniha nemá až taký dosah – možno len v určitej miere u tých, čo naozaj čítajú. Nechcem globalizovať, lebo vychádza aj veľa naozaj dobrých kníh, ale aj knižný trh, teda to, čo je žiadané, vplýva na výber diela na preklad ☺ – napr. upírske trháky.

Stretávate sa s ohlasmi (pozitívnymi či negatívnymi) na svoju prácu? Ako na ne zvyknete reagovať?

Áno, počúvam aj pochvaly, ale občas vám nejaký čitateľ s potešením vyhodí na oči, kde ste akú chybu urobili ☺. Nedávno som dostala e-mail od akéhosi Adama, ktorý mi odfotoграфoval stránky z Harryho Pottera, kde červeným podčiarkol niekoľko odsekov. Jedna z postáv – Neville – rozprávala so zlomeným nosom, a teda namiesto „n“ a „m“ som použila „d“ a „b“. Rozhorčený čitateľ napísal: „Toto je váš preklad!!!“ Keď som mu odpísala: „Skúste vyslovovať správne so zlomeným nosom,“ odpovedal mi: „Nerozumiém! Hovorte lutskou rečov.“ ☺

Aký je váš názor na kritiku prekladu? Má zmysel? Ak áno, aká by mala byť?

Myslím, že má zmysel, ale fundovaná, ktorá nielen zatacuje a hľadá chyby, ale aj chváli, naznačuje iné riešenia. Lenže máme na to ľudí, ktorí by sa jej venovali? Aby to nebolo, ako hovoril Karel Čapek: „Kritizovat – to je usvědčit autora, že to nedělá tak, jak bych to dělal já, kdybych to dovedl.“

Otázky formulovali:

Martin Djovčoš a Martin Kubuš

**K VPLYVU IDEOLÓGIE NA
PREKLADY ROZPRÁVOK
H. CH. ANDERSENA
V OBDOBÍ 1948 – 1989**

EVA BUBNÁŠOVÁ
eva.bubnasova@gmail.com

“Translation is, of course, a rewriting of an original text. All rewritings, whatever their intention, reflect a certain ideology and a poetics and as such manipulate literature to function in a given society in a given way. Rewriting is manipulation, undertaken in the service of power...” (Lefevere, 2013, xi)¹

Problematika ideológie vo vzťahu k textu sa tiahne dejinami celého umeleckého prekladu a predstavuje ich integrálnu súčasť. Pravdepodobne najvypuklejším prejavom ideologického zápasu je pritom cenzúra ako kontrola literárnej produkcie a distribúcie vrátane autocenzúry (porov. Plachta, 2006, s. 23 – 24), ale aj cenzúra vo svojej inštitucionálnej podobe. Prítomnosť cenzúrnych opatrení je pritom najbadateľnejšia v spoločnostiach s diktátorským režimom, ako aj v tých, ktoré sa vyznačujú silnou ideologickou orientáciou. Hoci má slovenská literatúra s inštitucionalizovanou cenzúrou nie takú dávnu skúsenosť, najmä v oblasti prekladu sa spätný pohľad na toto obdobie spravidla obmedzuje na zovšeobecňujúce hodnotenia vydavateľskej praxe (potreba posudkov, mechanizmy presadzovania hodnotných textov a pod.). Už menej sa pracuje s konkrétnymi literárnymi textami a nedochádza k analýzam posunov, ktoré by svojím charakterom potvrdzovali, resp. vyvracali záujem politickej sféry presadzovať či eliminovať isté prvky. Na nízky záujem o reflektovanie vplyvu socialistického a komunistického režimu na text prekladu upozorňuje aj translatologička Nike K. Pokorn, pričom na situáciu v slovinskej prekladovej literatúre nahliada cez analýzy detskej literatúry. Prítomnosť závažných posunov najmä v oblasti transferu náboženských prvkov. Ako príklady ich eliminácie a substitúcie uvádza slovinské preklady Andersenových *Divých labutí* (Pokorn, 2012, s. 19 – 33). Paralely v našom kultúrnom priestore naznačuje Milan Richter, keď tvrdí, že „prekladateľ J. Kaňa a vydavateľskí redaktori museli zaplatiť socialistickému ‚cisárovi‘, čo bolo cisárovo, a ich ‚daň s odobratou

¹ “Pri preklade ide, samozrejme, o prepisovanie originálu. Všetky druhy prepisovania, nech je ich zámer akýkoľvek, odrážajú určitú ideológiu a poetiku, čím v podstate manipulujú literatúru, aby fungovala v danej spoločnosti daným spôsobom. Prepisovanie je manipulácia, ktorá slúži mocenským záujmom...”

hodnotou² ochudobnila nielen samotné texty, ale aj doslovy, štúdie a informácie o tomto (z dnešného pohľadu) gigantovi svetového písomníctva“ (Richter, 2007, s. 8). Skôr než pristúpime k analýze vybraných textov, pripomeňme si niekoľko faktov o organizácii cenzúry v Československu.

Cenzúra beletrie: Previerky knižníc a zoznamy „závadnej“ literatúry²

Po druhej svetovej vojne dochádzalo v našom kultúrnom priestore k svojvoľnému perzekvovaniu nekomunistickej tlače a ozývali sa hlasy volajúce po zavedení jasne formulovanej cenzúry. Po februári 1948 však komunistická strana zaviedla vlastné opatrenia, ktoré sa dotkli tak spoločensko-politickej, ako aj náboženskej tlače (Kaplan – Tomášek, 1994, s. 162 – 164). Najvyšším orgánom cenzúry sa v roku 1953 stala Hlavná správa tlačového dozoru (Hlavní správa tiskového dohledu) a následne bola zriadená aj Správa tlačového dozoru v Bratislave. Jej úlohou bolo „zabezpečiť, aby neboli zverejňované a šírené údaje a skutočnosti, ktoré obsahujú štátne, hospodárske alebo služobné tajomstvá v zmysle zákonných ustanovení alebo ktoré obsahujú skutočnosti, ktoré podľa vládneho uznesenia [...] nemajú byť z verejného záujmu uverejňované“ (Tamže, s. 123 – 124). Dohľad sa však netýkal len periodickej a neperiodickej tlače, ale aj rozhlasu, divadla, televízie, koncertov, výstav, múzeí – a knižníc. Vznikali zoznamy „politicky závadnej beletrie“ a vykonávali sa previerky, pri ktorých boli nevhodné tituly vyradované. Za škodlivú sa považovala napr. literatúra protisovietska, protištátna, masarykovská, nacistická, fašistická či mystická. Materiály z tohto obdobia sú uložené okrem iného v Slovenskom národnom archíve, zatiaľ však neboli systematicky spracované. Medzi dennými hláseniami z 50. rokov napriek tomu nájdeme správy z previerok knižníc, ktoré informujú o vyradení kníh slovenských (J. Brezina, K. Strmeň, J. G. Tajovský, J. Cíger-Hronský) i zahraničných (R. Kipling, J. Steinbeck, O. Wilde,

² Časti štúdie vychádzajú z dizertačnej práce BUBNÁŠOVÁ, E.: *Slovenská recepcia diela H. Ch. Andersena v stredoeurópskom kontexte*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského : Ústav svetovej literatúry SAV, 2013, s. 117 – 129.

H. Hesse, Ch. Baudelaire) autorov³. Zoznamy nevyhovujúcej literatúry boli vytvárané na základe informácií z antikvariátov, ktorým Povereníctvo informácií a osvetu „v snahe odstrániť knihy, ktoré neslúžia ideologickej prevýchove a ktoré nepomáhajú prekonať ťažkosti pri výstavbe socializmu“⁴ nariadilo pripraviť súpis kníh nevyhovujúcich požiadavkám.

Kontrola prebiehala aj na úseku vydávania kníh: schvaľoval sa rukopis, založený text i rozširovanie výtlačkov. Z niektorých náznakov vyplýva, že jednotlivé rozhodnutia sa mohli líšiť od cenzora k cenzorovi podľa toho, čo považovali za prehrešok proti „zásadám socialistickej morálky“ (Tomášek, 1994, s. 154). Zároveň platí, že hoci sa v 60. rokoch počet zásahov postupne znižoval a v júli 1968 bola dokonca prijatá novela zákona zrušujúca cenzúru, vpád vojsk Varšavskej zmluvy obrátil vývoj opačným smerom: „Byla nastolena nejhorší a nejošidnejší forma cenzury – autocenzura! Pracovníci hromadných informačných prostriedků i nakladatelství sami zodpovídali za to, co publikují“ (Tamže, s. 154). Stav naznačuje aj dokumentácia Slovenského úradu pre tlač a informácie: „Vychádzame z predpokladu, že šéfredaktori v záujme konsolidácie pomerov u nás [...] urobia predovšetkým oni mimoriadne opatrenia vo svojich redakčných kolektívoch, aby sa činnosťou masovokomunikačných prostriedkov pomery nekomplikovali“⁵.

Získať informácie o konkrétnych opatreniach prijímaných v jednotlivých vydavateľstvách vo forme dokumentov, vnútorných smerníc a pod. pritom nie je jednoduché. Archívy vydavateľstiev boli buď zničené, alebo je prístup do nich obmedzený. Mozaiku vtedajšej knižnej kultúry dotvárajú aspoň osobné svedectvá redaktorov či prekladateľov. Pohľadom „z druhej strany“ sú aj vnútorné dokumenty vydavateľstva Mladé letá. Hoci pochádzajú z 80. rokov, možno predpokladať, že odzrkadľujú prax predchádzajúceho obdobia s cieľom ešte väčšmi

3 Archívny fond Slovenská publikačná správa, zv. 1 – 9. In: *Oddelenie nových fondov: Slovenský výbor pre veci umenia*, zv. 5.

4 List Povereníctva informácií a osvetu z 13. 1. 1953. In: *Oddelenie nových fondov – Slovenský výbor pre veci umenia 1953*, Slovenský národný archív, škatuľa č. 1.

5 Archívny fond Slovenský úrad pre tlač a informácie, zv. 1. Kolégium riaditeľa SÚTI – zriadenie, pôsobnosť, organizácia, štatút r. 1968.

zefektívniť zavedené postupy. Podľa nich bolo treba vydavateľskú činnosť „chápať v najužšej spätosti s cieľmi kultúrnej edičnej politiky KSČ a socialistického štátu“⁶. To sa malo týkať jednak výberu tém, autorov, prekladateľov a posudzovateľov, jednak samotnej tvorby posudkov, výtvarnej podoby publikácie, reedícií a pod. Jeden z referátov určených redakcii sa však vracia aj do minulosti a hodnotí ju takto: „V zápase rokov 1951 – 75 sa prekonávali predsudky (literatúra pre deti a mládež nemôže byť plnohodnotnou umeleckou činnosťou), prežitky (náboženská morálka s patriarchálnou hierarchiou autority: boh, panovník, otec), konvencie generačnej komunikácie s deťmi, tabuizované priestory ľudského života (informácie v oblasti sexu, ohlasy negatívnych spoločenských javov)“⁷. Tieto slová naznačujú tematické okruhy, ktorých zaradenie do fondu čítania detí a mládeže bolo chápané prinajmenšom ako problematické – z psychologického, ale aj z ideologického hľadiska. Explicitne sa menuje náboženský rozmer textov, ktorého neželanosť potvrdzuje aj dlhoročný Andersenov prekladateľ J. Kaňa:

„Pravda, nie každá vybraná rozprávka mohla vyjsť a nemohol som vyberať celkom podľa vlastného vkusu a svedomia. Boli tu vrchnostenské nariadenia o zakázanej komnate, starostlivo utajované, ale dôrazne strážené, a tak sme nemohli podať obraz spisovateľovej tvorby v plnej šírke. [...] Veru aj my sme sa cítili ako ‚Malí klamátori‘ [...], keď sme smeli uvádzať len tie rozprávky, v ktorých Andersen nespomína Pána Boha, anjelov a náboženské cítenie svojich hrdinov.“ (Kaňa, 1993, s. 75)

Kaňa síce naznačuje úplnú elimináciu rozprávok s náboženskými motívmi, pri pohľade na jednotlivé výbery však situácia nie je až taká jednoznačná. Na jednej strane platí, že príbehy od základu vystavené na motíve viery sa do knižných publikácií v predmetnom období naozaj nedostali – napríklad *História jednej matky*, v ktorej sa žena vydáva hľadať Boha, aby jej vrátil mŕtve dieťa, alebo príbeh

6 Smernice o zásadách edičného plánovania a námětového konania. Účinnosť od 1. 1. 1981, s. 1.

7 KYSELOVÁ, L.: *Interné študijné materiály Mladých liet*, č. 8: Etika profesie redaktora literatúry pre deti a mládež, s. 3 – 4. 28. 5. 1985.

O *dievke, ktorá stúpila na chlieb*, ktorý opisuje trest dievčaťa za to, že si nevážilo Božie dary. Na druhej strane však stojí pomerne rozsiahly okruh uverejnených rozprávok, ktoré sa v origináli zmieňujú o Bohu či anjeloch alebo odkazujú na náboženské obrady, sviatky a pod. Tieto motívy nepredstavujú nosný prvok a slúžia skôr na dokreslenie situácie alebo charakteristiku postáv. Konkrétne ide o výrazy obsahujúce slovo „boh“ používané vo funkcii citosloviec na zosilnenie výrazu (napr. chvalabohu a pod.); slová jednoznačne odkazujúce na Boha a slová s týmto základom vo funkcii adjektív (Boží); slová označujúce predmety, miesta, osoby alebo činnosti súvisiace s náboženským životom (kostol, kríž, modlitba, konfirmácia a pod.); a odkazy na Bibliu. Keďže nejde o nosné motívy, je ich eliminácia alebo substitúcia v textoch prehľadnuteľná. Pozrime sa preto, či a ako sú prítomné v Kaňovom výbere *Rozprávky* z roku 1956, konkrétne v textoch *Snehová kráľovná* a *Divé labute*. Ukážky dánskeho originálu pochádzajú zo súborného vydania z roku 1931.

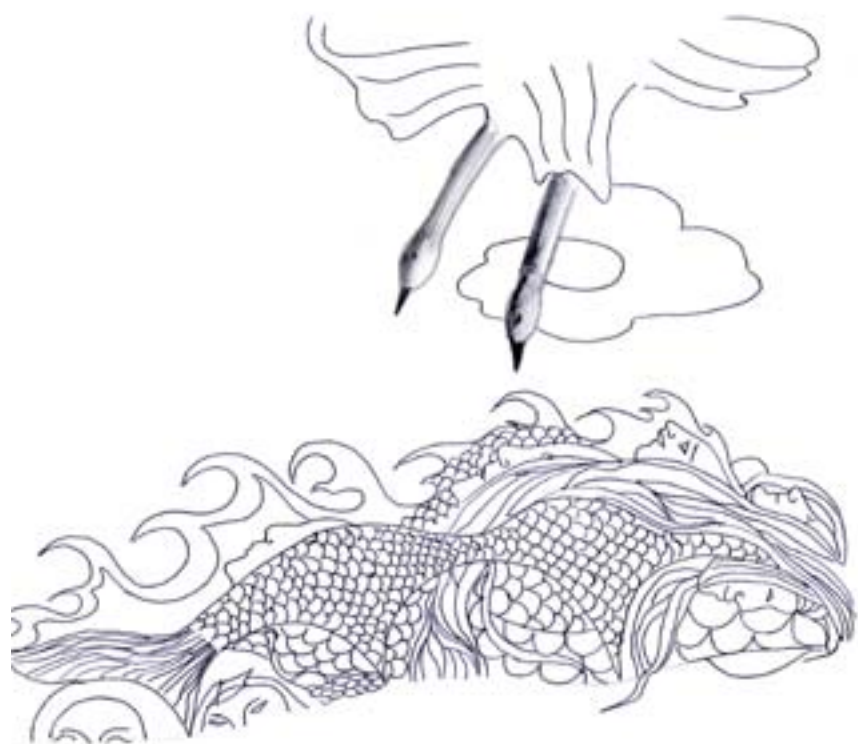
Prenos náboženských motívov vo výbere *Rozprávky*

V zásade platí, že výrazy obsahujúce slovo boh, avšak používané s cieľom zosilnenia výrazu (Bože, ako som sa oneskorila!) sú prenášané do cieľového textu v súlade s originálom. Lexémy označujúce Boha v náboženskom zmysle však už do textu prekladu neprechádzajú bezo zmeny: okrem toho, že sa všetky píšu s malým „b“, dochádza aj k ich nahrádzaniu alebo úplnému vypúšťaniu (vynechané pasáže uvádzam v hranatých zátvorkách):

Snehová kráľovná

→ *Nu vilde de ogsaa flyve op mod Himlen selv for at gjøre Nar af Englene og „vor Herre“. Jo høiere de fløi med Speilet, des stærkere grinede det, de kunde næppe holde fast paa det, høiere og høiere fløi de, nærmere Gud og Englene. (Andersen, 1931, II, s. 84)*

→ *Potom chceli vyletieť aj do neba [len aby z anjelov a „Pána Boha“ urobili bláznov]. Čím vyššie leteli so zrkadlom, tým škaredšie sa škerilo, až ho zakrátko sotva udržali, leteli stále vyššie a vyššie [a blížili sa k Bohu a anjelom]. (Andersen, 1956, s. 63)*

Čo sa týka transferu pomenovaní osôb zastávajúcich cirkevné úrady, postava arcibiskupa v rozprávke *Divé labute* ostala v slovenskom preklade zachovaná – možno aj preto, že figuruje skôr v negatívnom význame. Nezanedbateľnú výpovednú hodnotu má však striktná eliminácia náboženských piesní, modlitieb a opisu ich účinkov:

Snehová kráľovná

→ *Den lille Pige havde lært en Psalm [...]: „Roserne voxer i Dale / der faaer vi Barn Jesus i Tale!“ (Andersen, 1931, II, s. 89)*

→ *[A dievčatko sa naučilo nábožnú pieseň [...]: Ruže rastú v dolinách / Ježiškov hlas volá nás.] (Andersen, 1956, –)*

Snehová kráľovná

→ *Da bad den lille Gerda sit Fadervor og Kulden var saa stærk at hun kunde see sin egen Aande [...] og da Gerda havde endt sit Fadervor, var der en heel Legion om hende, de hug med deres Spyd paa de gruelige Sneefnokke saa de sprang i hundrede Stykker [...]. Englene klappede hende paa Fødderne [...]. (Andersen, 1931, II, s. 126)*

→ *[Vtedy sa malá Gerda začala modliť Otčenáš. Zima bola taká veľká, že videla vlastný dych [...] a keď sa Otčenáš domodlila, stála okolo nej celá légia [anjelov]. Bodali hrozivé snehové vločky kopijami, až sa rozleteli na márne kúsky [...]. Anjeli ju hladili po nohách [...].] (Andersen, 1956, –)*

Divé labute

→ *Himlen skinnede i een altid flammende Ild og Slag paa Slag rullede Tordenen, men Søster og Brødre holdt hinanden i Hænderne og sang en Psalm, hvoraf de fik Trøst og Mod. (Andersen, 1931, I, s. 223)*

→ *Nebo horelo jediným plameňom a jednotaj hrmelo. Ale sestra s bratmi sa držali za ruky a zaspievali si [nábožnú] pieseň, ktorá ich potešila a dodala im odvahy. (Andersen, 1956, s. 32)*

Divé labute

→ *[...] men Intet kjærere kunde de skjænke hende, hun tog igjen fat paa sit Arbejde og bad til sin Gud. (Andersen, 1931, II, s. 233)*

→ *Ale nič drahšieho jej nemohli dať! Opäť sa pustila do práce [a modlila sa k Bohu].* (Andersen, 1956, s. 36)

Samostatnú kapitolu tvorí prenos odkazov na Bibliu, resp. biblických citátov. V origináloch rozprávok z vydania z roku 1956 sme zaznamenali len jeden – v závere *Snehovej kráľovnej*. Do prekladu sa však nedostal:

Snehová kráľovná

→ *Bedstemoder sad i Guds klare Solskin og læste høit af Bibelen: uden at I blive som Børn, komme I ikke i Guds Rige!* (Andersen, 1931, II, s. 133)

→ *[Stará mama sedela na jasnom Božom slniečku a nahlas čítala z Biblie: ak nebudete ako deti, nevojdete do Božieho kráľovstva.]* (Andersen, 1956, –)

Ako je z príkladov zrejmé, andersenovský výber *Rozprávky* z roku 1956 odzrkadľuje súdobú spoločensko-politickú situáciu i snahu vydavateľstva prispôbiť sa deklarovaným nárokom na literárnu tvorbu eliminovaním náboženských motívov. V takejto podobe ho schválil aj štátny dohľad, ako potvrdzuje tiráž: Povolenie Povereníctva kultúry 43712/55 – IV/1. P. č. 275. Pri analýze neskorších výberov, najmä výberu *Malá morská panna* z roku 1967, sa však ukazuje, že uvoľnená politická situácia sa prejavila aj na texte prekladu, ktorý sa vyznačuje väčšou otvorenosťou voči prenosu náboženských prvkov. Postavy výberu sa modlia, chodia na confirmáciu a stávajú sa dobrými kresťanmi (napr. *Vrátnikov syn*). Tendencia zachovávať religiózne prvky pokračuje aj vo výbere *Cisárove nové šaty* z roku 1980. V tejto súvislosti je však zaujímavé porovnanie jednotlivých vydání *Rozprávok*. Výber vyšiel v predmetnom období šesťkrát: v rokoch 1956, 1958, 1962, 1975, 1977 a 1987. Prvé tri vydania sa zhodujú sadzbou, stránkovaním aj doslovom prekladateľa. Zmena nastáva v roku 1975: keď prvé tri vydania porovnáme s vydáním z roku 1975, zistíme, že na viacerých miestach došlo v období normalizácie k ďalším zásahom do textu – práve v pasážach s náboženskými motívmi, ktoré v predošlých vydaniach ostali zachované. Uvediem niekoľko príkladov z rozprávky *Divé labute*:

→ *Hun tænkte paa sine Brødre, tænkte paa den gode Gud, der vist ikke vilde forlade hende, han lod de vilde Skovæbler groe, for at mætte den Hungrige [...].* (Andersen, 1931, I, s. 215)

→ *Myslela na svojich bratov, myslela na dobrého boha, ktorý ju iste neopustí. On dal rásť divým lesným jabloniam, aby nasýtil lačného [...].* (Andersen, 1956, s. 30)

→ *Myslela na svojich bratov, až došla k divým lesným jabloniam.* (Andersen, 1975, s. 41)

→ *Og denne Tænke beskjeftigede hende saa levende, hun bad saa inderlig til Gud om hans Hjelp, ja selv isøvnne vedblev hun sin Bøn.* (Andersen, 1931, I, s. 224)

→ *Touto myšlienkou sa veľmi živo zaoberala, vrúcne sa modlila k bohu, aby jej pomohol, ba aj v spánku pokračovala vo svojej modlitbe.* (Andersen, 1956, s. 34)

→ *Stále na to myslela.* (Andersen, 1975, s. 46)

→ *Jeg maa vove det! Vor Herre vil ikke slaae Haanden af mig!* (Andersen, 1931, I, s. 230)

→ *Musím sa na to odvážiť. Pánboh neodvráti odo mňa svoj zrak!* (Andersen, 1956, s. 35)

→ *Musím sa na to odvážiť!* (Andersen, 1975, s. 49)

Problematika skúmania výrazových posunov v preklade a ich odlišenie od posunov, ktoré vznikli v dôsledku (auto)cenzúry, je pomerne ťažko uchopiteľná a motivovanosť takýchto odklonov ťažko dokázateľná. Ak sa však pri analýze prekladu rozhodneme sledovať prenos náboženských motívov v období 1948 – 1989, je ich eliminácia takmer určite odrazom dobovej ideologickej orientácie. Miera zásahov do textu sa, samozrejme, v jednotlivých obdobiach líši a jednoznačne nie je možné určiť ani ich pôvodcu – či išlo o škrty v redakcii (preventívne alebo nútené), alebo o autocenzúrne úpravy samotného prekladateľa. Aj pri pohľade na uvedené príklady je navyše zřejmé, že situáciu nemožno zovšeobecňovať a tvrdiť, že súvéké beletristické texty žiadne religiózne prvky neobsahovali – hoci platí, že po roku 1968 kvantitatívne ubudlo aj z tých, ktoré sa pôvodne do kníh dostali. Hypotézy a domnienky tohto druhu však môžu potvrdiť alebo vyvrátiť len analý-

zy väčšieho množstva žánrovo porovnateľných textov daného obdobia, na ktoré dejiny a kritika slovenského umeleckého prekladu ešte len čakajú. Netreba pritom zabúdať, že hoci nejde o nové preklady, stále sa zásadným spôsobom podieľajú na súčasnej recepcii: stačí sa pozrieť na dnes vychádzajúce Kaňove preklady Andersena a uvedomiť si, že pasáže, ktoré boli za predošlého režimu eliminované, chýbajú stále. Ďalej tak v našom priestore visí skreslený obraz o dánskom autorovi a k zmene situácie neprispieva ani manipulácia textu v podobe jeho skracovania, zjednodušovania, sentimentalizácie a pod. – ideológia nadbiehania detskému čitateľovi, na ktorej pozadí stoja (okrem iného) i komerčné záujmy.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ANDERSEN, H. CH.: *Rozprávky*. Bratislava : Slovenské nakladateľstvo detskej knihy, 1956, 115 s.

ANDERSEN, H. CH.: *Rozprávky*. Bratislava : Mladé letá, 1975, 149 s.

ANDERSEN, H. CH.: *H. C. Andersens Eventyr og Historier : Kritisk Udgave med kommentar ved Hans Brix og Anker Jensen*. I – V. København : Gyldendalske boghandel, 1931.

Archívny fond Slovenský úrad pre tlač a informácie. zv. 1: Kolégium riaditeľa SÚTI – zriadenie, pôsobnosť, organizácia, štatút r. 1968.

Archívny fond Slovenská publikačná správa, zv. 1 – 9.

BUBNÁŠOVÁ, E.: *Slovenská recepcia diela H. Ch. Andersena v stredoeurópskom kontexte*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského : Ústav svetovej literatúry SAV, 2013, 179 s. Dizertačná práca.

LEFEVERE, A. (ED.): *Translation. History. Culture. A Sourcebook*. London : Routledge, 2003, 182 s. ISBN 0-203-72584-0.

KAŇA, J.: *Rozprávkar Hans Christian Andersen a jeho zastretá časť tváre*. IN: ANDERSEN, H. Ch.: *Lístoček z neba*. Bratislava : Mladé letá, 1993, s. 75. ISBN 80-06-00272-X.

KAPLAN, K. – TOMÁŠEK, D.: *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1994, 183 s. ISBN 80-85270-38-2.

KYSELOVÁ, L.: *Interné študijné materiály Mladých liet, č. 8: Etika profesie redaktora literatúry pre deti a mládež*. 28. 5. 1985.

List Povereníctva informácií a osvety z 13. 1. 1953. In: Oddelenie nových fondov – Slovenský výbor pre veci umenia 1953, Slovenský národný archív, škatuľa č. 1.

Oddelenie nových fondov: Slovenský výbor pre veci umenia, zv. 5.

PLACHTA, B.: *Zensur*. Stuttgart : Reclam, 2006, 247 s. ISBN 978-3-15-017660-3.

POKORN, N. K.: *Towards the (Post)socialist translation studies*. In: GRO-

MOVÁ, E. – KUSÁ, M. (zost.): Preklad a kultúra 4. Nitra : Bratislava : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : Ústav svetovej literatúry SAV v Bratislave, 2012, s. 19 – 33. ISBN 978-80-558-0143-8.

RICHTER, M.: *Rozprávkarov bazár*. Dunajská Lužná : Milanium, 2007, 199 s. ISBN 80-89178-10-3.

Smernice o zásadách edičného plánovania a námetového konania. Účinnosť od 1. 1. 1981. [vnútorný dokument Mladých liet].

TOMÁŠEK, D.: *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha : Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994, 157 s. ISBN 80-85821-16-8.

**RECEPCIA DETSKEJ
PREKLADOVEJ
LITERATÚRY
NA SLOVENSKU**

KATARÍNA KOREŇOVÁ
katarinakorenova@yahoo.com

Receptia literárneho diela je rovnako dôležitá ako jeho tvorba. V detskej prekladovej literatúre okrem autora a čitateľa vstupuje do komunikačného procesu aj prekladateľ a vydavateľ. Úlohou prekladateľa je „prekódovať literárny oznam“ (Popovič, 1971, s. 29) a rovnako ako autor, aj prekladateľ zohľadňuje detský aspekt na rôznych úrovniach textu; napríklad na semiotickej – medzičasový a medzikultúrny faktor v preklade (Popovič, 1971, s. 99).

Vydavateľ vstupuje do komunikačného procesu s detským recipientom tým, že vyberá tituly na preklad, a tiež tým, čo pri ich výbere uprednostní – vidinu zisku alebo hodnoty. Aj prostredníctvom tohto výberu vysíela k deťom a mládeži určité posolstvá. Vydavateľ má moc ovplyvniť kultúru krajiny globálne, preto by mal k výberu pristupovať nanajvýš zodpovedne a s úctou voči etickým hodnotám. Činnosť vydavateľstiev nesmie ohroziť zdravý psychosociálny vývin dieťaťa. Ak sa na pultoch kníhkupectiev objavujú (prekladové) tituly nevyhovujúce z hľadiska prístupnosti/vhodnosti obsahu či jazyka, hlavnou príčinou je nezodpovedný prístup vydavateľstiev a kníhkupectiev (keďže sa rozhodli dané tituly predávať).

V dnešnej spoločnosti, žiaľ, vydavateľstvá (nehovoriac o audiovizuálnych médiách) ignorujú možné dôsledky určitých obsahov na vývin a formovanie osobnosti dieťaťa a vystavujú ho tak realite, na ktorú ešte nedozrelo a ktorú nedokáže spracovať bez menšej či väčšej ujmy. A tak sa v literatúre pre deväťročných dočítame o sexbohoch (*Som OK, nemám bikiny*, Louise Rennisonová, 2010, preklad Oľga Kralovičová), dvanásťroční sa majú stať súčasťou temnoty a piť krv, aby bol ich život dokonalý (*Ako sa stať upírom*, Amy Gray, 2010, preklad Paulína Feriancová) a štrnásťroční sú už určite pripravení na promiskuitný spôsob života (*Párty Pusy*, Franziska Gehmová, 2009, preklad Lenka Housková)¹. Na každom z vymenovaných titulov bola vyznačená veková kategória, takže nejde o neintencionálnu literatúru, ktorá by sa dostala

¹ Podrobnejšie k tejto téme v príspevku *Nevhodný obsah v súčasnej prekladovej literatúre pre deti a mládež* (In: Tradícia a inovácia v translatologickom výskume IV. zo 4. medzinárodnej konferencie doktorandov a postdoktorandov. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra translatológie, 2014. s. 18 – 27. ISBN 978-80-558-0355-5.).

do čítania pre deti. V praxi je označovanie titulov pre deti a mládež podľa vekovej kategórie značne nedôsledné. Niektorí vydavatelia uvádzajú len číslo v oblasti čiarového kódu, takže základnú úlohu informovať splní iba vtedy, keď si ho rodič všimne. Iní vydavatelia neoznačujú tituly vôbec. A s najväčšou pravdepodobnosťou každé vydavateľstvo postupuje podľa vlastných kritérií.

Výskum recepcie detskej prekladovej literatúry by sa teda mal zamerať aj na to, či niektoré komunikáty nepredstavujú potenciálne riziko pre zdravý psychický a sociálny vývin detských čitateľov. Treba zvažovať aj možné dôsledky a anticipovať účinok a pôsobenie rôznych informácií na detských recipientov.

Niektorí vydavateľskí pracovníci nevhodné tituly obhajujú tým, že sa vydavateľská činnosť musí prispôbiť očakávaniam detského čitateľa a dať mu to, čo ho bude zaujímať, čo bude čítať. Dieťa ale nemá dostatočne vyvinuté kritické myslenie a ani schopnosť rozlíšiť potenciálne škodlivé informácie. Keď sa mu v jemu určenej príručke radí, že má piť krv alebo „zahodiť obyčajného človeka, čo je v ňom“ a stať sa „dieťaťom temnoty“, môže to zobrať vážne. Uvedený argument je značne krátkozraký, keďže vôbec nezohľadňuje výchovnú funkciu literatúry pre deti a mládež. Vydavateľstvá sú, žiaľ, orientované na zisk a potrebujú predávať. Táto ich snaha je pochopiteľná, avšak neschopnosť detí kriticky zhodnotiť informácie podávané v literárnom diele vedie k zamysleniu sa nad potrebou vytvorenia regulačného mechanizmu, ktorý by zabezpečil ochranu detí pred informáciami potenciálne poškodzujúcimi ich právo na zdravý psychosociálny vývin.

Literárne výtvyry sa nenachádzajú vo vzduchoprázdne, ale pôsobia na čitateľov. „Sprostredkujú čitateľovi isté poznatky, myšlienky, city a vyvolávajú v ňom isté postojoyé a akčné dynamizmy, čo je zdrojom výchovného pôsobenia literatúry“ (Miko, 1978, s. 28). Výchovné pôsobenie literatúry pre deti a mládež je veľmi intenzívne, keďže v tomto období sa formuje osobnosť človeka. Okrem toho, všetko, čo deti čítajú, formuje ich literárny vkus. „Čítanie kníh prispieva k budovaniu vedomia mladého človeka. Čitateľ si nielen rozširuje horizont, ale aj identitu duše“ (Gaarder, 2002, s. 55). Preto je

nesmierne dôležité, aby deťom literatúra pre nich určená ponúkala etické aj estetické hodnoty.

Medzi rokmi 2000 a 2011 tvorila prekladová literatúra pre deti a mládež 53 % z celkovej produkcie v tejto oblasti, čo je viac než tisíc titulov (Koreňová, 2013, s. 45). Kvantita ale nie je jediným a zďaleka nie najzávažnejším dôvodom, prečo sa venovať výskumu v tejto oblasti. Keďže sa po roku 1989 vydavateľská sféra oslobodila od akejkoľvek kontroly či regulácie, trh sa začal plniť aj literárnymi počínmi, ktoré sú nevyhovujúce z hľadiska výberu tém, prekladu aj formálnej úpravy. Ak sme v minulom režime prežívali určitú neslobodu, momentálne prevažuje fenomén „slobody bez zodpovednosti“. Podľa Fabryho je „zodpovednosť (,responsibility‘) bez slobody tyraniou“ a „sloboda bez osobnej zodpovednosti (,responsibleness‘) je svojvôľou alebo bezohľadným a náladovým uplatňovaním vlastnej vôle“ (2013, s. 109) bez ohľadu na dôsledky. Tento prístup alebo životný štýl, či svetonázor sa v detskej prekladovej literatúre prejavuje uvádzaním niektorých titulov ako vhodných a prístupných, hoci v skutočnosti, z pohľadu odborníka, podobný obsah pre cieľového recipienta nie je vhodný, resp. je poškodzujúci.

Za prínos v oblasti reflexie súčasných rámcov literatúry pre deti a mládež považujem najmä zborník Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre s názvom *Transformácia detského aspektu a recepcná prax* (2011). Ponúka aktuálne náhľady do charakteristiky detského príjemcu a tiež pomenúva problematické oblasti recepcie.

Autori sa v článkoch vydávajú na cestu hľadania identity či tváre kultúry pre deti a mládež v 21. storočí, ktorá sa im v ostatnom období javí príliš dospelou. „Mnohí dnešní autori umenia pre deti a mládež veľmi neuvažujú nad svojím čitateľom. Detský aspekt (Kopál, 1997, s. 11) sa často stráca pod záplavou dospeláckych zážitkov vyslovených jazykom niekedy vulgárnym, inokedy nadneseným, cudzím, nerešpektujúcim lektúru prijímateľa“ (Žilková, 2011, s. 21). Hodnotový chaos vo svete dospelých sa odráža aj v literatúre určenej deťom a mládeži. Komercializácia so sebou prináša aj pochybné posolstvá v oblasti vzťahov. V niektorých publikáciách pre deti a mládež sa

nepatrične zdôrazňuje sexualita a násilie. Napríklad taký očividný prejav násilia, akým je pitie krvi, tvorí neoddeliteľnú súčasť vzťahov vo fantasy tituloch s upírskou tematikou.

Ak sa literárni vedci v minulosti zaoberali otázkou recepcie a prenosu estetickéj hodnoty literárneho diela (Miko – Popovič, 1978) v oblasti *belle-lettres* – krásnej literatúry, v súčasnosti je naopak potrebné riešiť spôsoby, ako zabrániť istému druhu novodobej *laides-lettres* – škaredej literatúry v prenikaní do oblasti detskej literatúry. Určité posolstvá a informácie v nej obsiahnuté a propagované totiž hraničia až so zneužitím detskej duše. Detský psychológ Štefan Matula sa k situácii vyjadril týmito slovami: „... nevhodné masmediálne obsahy dokážu deformovať nielen krehkú detskú dušu najmenej odolných jedincov, ale doslova ‚preformátovať‘ vnútorný svet mladej generácie“ (Matula, [s. a.], s. 1).

Ako príklad „škaredej“ literatúry uvádzam príručku *Ako sa stať upírom* (Amy Gray 2010, preklad Paulína Feriancová). Podľa vydavateľstva je určená deťom od dvanásť rokov a na ich internetovej stránke je zaradená medzi detskými encyklopédiami. V príručke si okrem iného deti majú podľa obrázkov a krátkeho popisu vybrať, ktorým upírom sa chcú stať. Každý z týchto upírov alebo démonov má rôzne vlastnosti – jeden z nich sa napríklad živí krvou malých detí a tehotných žien. „*Démonická bohyňa Lamatsu, jeden z prvých upírov, vycicala krv veľkému množstvu malých detí, tehotných žien a mladých mužov*“ (s. 18). Ďalej ich príručka navádza na pitie krvi a krvnej plazmy, „*skús teda ochutnať krv zvierat, ktoré sa dajú bežne kúpiť u mäsiara*“ (s. 37); „*Skladovaná krv môže mať pre niektorých jedincov fatálne následky... avšak plazma, čiže žltá tekutina nachádzajúca sa v krvi, je veľmi chutná. Plazmu môžeš získať v krvných bankách... Poznáš niekoho, kto pracuje v krvnej banke?*“ (s. 37). A nabáda ich: „*Vykašli sa na toho obyčajného, nudného človeka v tebe: staň sa upírom*“ (s. 4), „*prijmi temnotu tak, ako to robia upíri*“ (s. 4). Aké posolstvo sa skrýva za týmito riadkami? Tínedžeri hľadajú svoju identitu, túžia byť prijatí a krásni. Príručka im jasne hovorí, že ich vlastná identita je „nudná a obyčajná“, preto majú prijať novú identitu – upíra, „prijat temnotu“ a budú

mať „všetko, po čom obyčajní ľudia túžia: krásu, šikovnosť, nadprirodzenú silu“ (s. 4). Vidíme, že je príručka napísaná veľmi sugestívne až manipulatívne. Nepýta sa, či je dieťa pripravené prijať temnotu, ale konštatuje: „*Si pripravený prijať všeobjímajúcu Temnotu a pridať sa k Deťom noci*“ (s. 10).

Hoci je to neuveriteľné až bizarné, vo svete už existuje tzv. subkultúra upírov, akési nábožensko-spoločenské hnutie s heterogénnou členskou základňou. Členov tohto kultu spájajú rovnaké presvedčenia, tradície a životný štýl upíra (napr. pitie krvi). Aj keď väčšina tých, čo sa považujú za upírov, sú len zmätení mladí ľudia (ani zlí, ani nebezpeční), občas sa vyskytnú jedinci páchajúci trestnú činnosť – dokonca aj vraždy, aby uspokojili túžbu po krvi. Známe sú aj upírske kulty, ktorých členovia páchajú ešte ohavnejšie činy a krviprelievania (Keyworth, 2009).

Príručka *Ako sa stať upírom* je predĺženou rukou tohto kultu a zoznamuje deti so základmi životného štýlu upírov. Radí im, ako sa majú obliekať (napr. štýl *démonický upír*), ako vytvoriť spoločenstvo, ako si nájsť rodinu upírov, aké nové meno si vybrať, akú hudbu počúvať, ako si zariadiť izbu a pod. V subkultúre upírov napríklad niektorí ochotní jedinci fungujú ako donori, čiže dobrovoľne poskytujú svoju krv tým, čo sa považujú za upírov. V príručke nájdeme odsek *Darcovia*, kde sa tento koncept rozoberá. „*Mnoho upírov prežíva vďaka tomu, že im ochotní darcovia pravidelne dovoľia brať si od nich malé množstvo krvi. Sú ľudia, ktorým to dokonca prináša uspokojenie, a takéto darcovstvo sa stáva súčasťou vzťahu medzi človekom a upírom*“ (Gray, 2010, s. 34). Darcovstvo krvi je v našom svete bežne používané slovné spojenie na označenie dobrovoľného darovania krvi na lekárske účely; darovaná krv zachraňuje životy. Zvrátenosť publikácie tak vidíme aj v prevrátení takéhoto nesebeckého činu altruizmu na zdroj perverzného uspokojenia.

Na to, aké dôsledky môže mať osvojenie takejto „škarovej informácie“ na zdravý psychosociálny vývin detí, som sa opýtala detského psychológa PhDr. Štefan Matulu, PhD., z Metodicko-výskumného kabinetu výchovného a psychologického poradenstva a prevencie VÚDPaP (Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie).

„Je táto publikácia vhodná pre tínedžerov (na obale publikácie je uvedené odporúčanie od 12 rokov)? Ak nie, prečo?“

Knižka nie je vhodná pre čitateľov tejto vekovej skupiny, pretože hodnotová a svetonázorová orientácia mladých ľudí v tomto citlivom vývinovom období sa ešte len formuje. Magická tematika pertraktovaná v knižke môže byť iste pre väčšinu z nich atraktívna a príťažlivá, ich intelektový a hodnotový vývin však ešte nie je ukončený a prípadné nekritické stotožnenie sa s fantasticko-magickým obsahom publikácie môže mať pre mladého človeka za následok psychologicky prílišné vzdialenie sa jeho vnútorného sveta od reality, pričom miera tohto ohrozenia môže byť u každého mladého človeka iná.

Ak by si dieťa alebo tínedžer osvojili hodnoty prezentované v tejto publikácii, aké dôsledky by to mohlo mať na ich zdravý psychický vývin?

Aj len čiastočné stotožnenie sa s hodnotami a mágiou v knižke prezentovanou zakladá reálne nebezpečenstvo, že časť mladých čitateľov bude mať problém s návratom do reality, čo môže sekundárne komplikovať jeho sociálne sa včleňovanie do jeho najbližšieho sociálneho okolia.

Je možné očakávať od tínedžerov, že by mohli napodobňovať praktiky popísané v publikácii (pitie krvi a pod.)?

Nielen napodobňovanie, ale aj praktickú realizáciu návodov popisovaných v knižke nemožno vylúčiť – zvlášť môžu byť ohrození tí mladí ľudia tejto vekovej kategórie, ktorí môžu mať vo svojej osobnostnej štruktúre takéto (zatiaľ skryté) sklony, len ešte o nich nevedia, pretože nebola príležitosť, aby sa navonok prejavili v ich správaní. A práve obsah tejto knižky môže byť ich nešťastným spúšťačom.

Je možné, aby sa tínedžer natoľko stotožnil s návodmi v publikácii, že by naozaj uveril, že je upírom? Stretli ste sa už vo svojej praxi s podobným prípadom?

Priamo s takýmto prípadom sme sa ešte nestretli, ale nie je malé percento mladých ľudí, ktorých sugestibilita a sklon ku konfabuláciám a fantazijnému

spracovávaní reality môže byť zvýšená natoľko, že môže ohrozovať ich duševnú integritu.“

(Matula, osobná komunikácia, 11. marca 2014)

Z hľadiska recepcie tejto publikácie slovenskými čitateľmi sa dajú urobiť určité závery aj pomocou internetu. Reakcie čitateľov sú rôzne, niektorým sa kniha veľmi páči a dokonca odrádzajú prípadných kritikov od prezentovania názoru², iní radia váhavým, aby si ju určite kúpili³. Všetky názory tínedžerov sa ale pohybujú medzi pólmi „super a nuda/hlúposť“ a ani jeden z nich sa nevyjadruje k tomu, že by bol podobný obsah čudný alebo nebezpečný; nad tým sa ani len nezamyslia. Dokazuje to neschopnosť detí a tínedžerov kriticky zhodnotiť informácie, s ktorými sa stretávajú. Zdá sa tiež, že sa určité vnímanie reality a sveta prezentované v tomto druhu literatúry pre nich stáva samozrejmosťou.

Okrem toho pribúdajú blogy, kde si tínedžeri navzájom radia, *Ako sa stať upírom*, no môžeme len dedukovať, že sa blogeri k napísaniu množstva článkov s týmto názvom inšpirovali práve spomínanou príručkou.

Marta Žilková v článku s názvom *Fenomén detského príjemcu súčasného umenia* stavia do kontrastu situáciu pred a po roku 1989: „V minulosti boli k dispozícii páky, ktoré pribrzdzovali prístup k zakázaným produktom a činnostiam (napr. náboženské, morálne princípy, autorita rodičov, učiteľov a nadriadených, spoločenské hodnotenie, malý vplyv médií a pod.)“. Hodnotí prístup detí k zakázaným informáciám, no v dnešnej dobe azda zakázané informácie ani neexistujú. Tie, ktoré by z rôznych dôvodov mali byť neprí-

2 „Túto knihu som si kúpil hneď ako som videl prvý diel Twilight. v tom momente som si zaviazal že chcem vedieť viac o upíroch. A je to úplne úžasná kniha. Úplne všetko je v nej. Radím vám kupujte si ju. Ale ak sa vám nezapáči nepíšte sem komentáre. Lebo sa nepáči vám a nikoho iného to nezaujíma. A ak by ste chceli poradiť ďalšiemu čitateľovi aby si ju nekupoval tak to nepíšte lebo je to len váš názor a nikdy neviete aká kniha záujme koho.“ (Dostupné na: <http://www.martinus.sk/?uItem=94594>)

3 „Ahoj... Môžeš si tú knihu kúpiť ... Sú tam veľmi zaujímavé informácie ... Čítala som ju a je vážne dobrá .Aj so sesternicou nás veľmi zaujala... Najprv sa ti bude zdať že je to nič moc ale je dos't zaujímavá... :):):):)“ (Dostupné na: <http://myworldofvampires.blog.cz/cs/1101/ako-sa-stat-upirom>)

stupné, sa naopak vydavateľstvá a autori snažia deťom za každú cenu predať.

Nie je to práve dospelý, kto má zodpovednosť, či už morálnu, zákonnú alebo historickú za zdravý vývin dieťaťa? Nie sme to my, kto má v rukách ich budúcnosť?

Ochrana detí

Problém nevhodného obsahu nie je nový. Už v 90. rokoch minulého storočia pripravila expertná komisia Rady vlády SR pre prevenciu kriminality pre oblasť sociálno-patologických javov u detí a mládeže Ideový návrh zásad zákona na ochranu detí a mládeže pred *sociálno-patologickými vplyvmi masmédií*. Tento návrh sa týkal „programov a tlačových komunikátov, ktoré sú označované ako mládeži prístupné, t. j. vekovej kategórie do 18 rokov; nosičov hudby a textu, ktoré sú dostupné tejto vekovej kategórii vo verejných požičovniach; programov, ktoré sú vysielané do 23.00 a po 6.00“ (Matula, [s. a.], s. 3).

V návrhu sa presne špecifikuje, aké námety ohrozujú mravný a citový vývin detí a mládeže (a tie sa majú vylúčiť zákonom z distribúcie pre uvedenú vekovú kategóriu):

a. agresívne a brutálne námety

napr. námety, v ktorých je brutalita predstavovaná ako forma zábavy; námety predstavujúce šikanovanie v rôznych podmienkach ako formu zábavy a tolerovateľný jav;

b. námety s drogami

napr. námety, ktoré oslavujú alebo bezproblémovo líčia konzum drog – zvereňujú návody na výrobu, získavanie, použitie drog;

c. námety vojnové

napr. námety, ktoré líčia vojnové udalosti a utrpenie ľudí ako bezproblémové;

d. námety pornografické

napr. námety degradujúce človeka ako objekt sexuálneho konzumu, zdôrazňujúce sexualitu na úkor medziľudských vzťahov;

e. reklamy

napr. musia sa vyhýbať čomukoľvek, čo môže poškodiť záujmy detí a mládeže;

f. jazyková stránka komunikátov (napr. vulgarizmy)⁴ (Matula, [s. a.], s. 3 – 5).

Ideový návrh zákona obsahoval aj inštitucionálne riešenie situácie. Keďže vysokoetická samoregulácia tvorcov podľa navrhovaných kritérií je v prostredí voľného trhu neuskutočniteľná, zriadila by sa inštitúcia, ktorá by „na seba prevzala zodpovednosť za kategorizáciu produkcie pre deti a mládež, dávala by podnety na dodržiavanie menovaných pravidiel... a v konečnom dôsledku by preventívne pôsobila v rámci znižovania množstva eticky dezorientujúcich námetov, poskytujúcich nevhodné, asociálne modely správania (Matula, [s. a.], s. 5). Zákon však nikdy nebol vypracovaný.

Tento návrh vychádzal z nemeckého inštitucionálneho riešenia ochrany detí a mládeže pred negatívnymi vplyvmi masmédií. V päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia založili v Nemecku Spolkovú komisiu pre posudzovanie mládež ohrozujúcich mediálnych obsahov (Bundesprüfstelle für jugendgefährdende Medien, skratka BPjM)⁴. Je to samostatný spolkový orgán patriaci pod Spolkové ministerstvo pre rodinu, seniorov, ženy a mládež. Jeho úlohou je chrániť maloletých pred škodlivými komunikátmi obsahujúcimi napríklad: obscénne, antisemitské, rasistické námety; námety schvaľujúce a podporujúce zneužívanie drog a alkoholu; námety glorifikujúce samovraždu a sebapoškodzovanie; námety diskriminujúce menšiny a pod. BPjM skúma rozhlas a televíziu, filmy (napr. DVD), počítačové hry, zvukové nosiče, tlač (napr. knihy, noviny, časopisy, komiksy, plagáty) a internetové stránky. Konať môže len na podnet inej, zákonom ustanovenej inštitúcie. (Podnet na preskúmanie sa podáva až po zverejnení komunikátu.) Predmetný komunikát sa potom predloží grémiu pozostávajúcemu z dvanástich členov: predseda, zástupcovia

4 <http://www.bundespruefstelle.de/>

z oblasti umenia, literatúry, knižného obchodu a vydavateľstiev, vizuálnych a elektronických médií, školstva, cirkvi, ako aj vládni a mimovládni poskytovatelia starostlivosti o deti a mládež, šíritelia obrazových nosičov a poskytovatelia elektronických informačných a komunikačných služieb a traja príseďiaci zo spolkových krajín.

Ak dvojtretinová väčšina grémia rozhodne, že skúmaný komunikát naozaj môže ohroziť deti a mládež, umiestni ho na index, takže sa nemôže ďalej distribuovať pre túto cieľovú skupinu recipientov. Komisia oznámi rozhodnutie vo vestníku. Distribútori indexovaných diel ich nesmú predávať ani prenajímať maloletým, nesmú ich umiestniť tam, kde by k nim maloletí mali prístup, nesmú ich vystavovať, vysielat' ani propagovať. Dospelí k týmto komunikátom prístup majú.

Založenie podobnej štátnej inštitúcie je opodstatnené v prípade, že sa v rámci intencionálnej kultúry pre deti a mládež objavujú diela, ktoré nielen z pohľadu laika, ale aj z pohľadu odborníkov predstavujú ohrozenie zdravého vývinu detí a mládeže. Ďalším dôvodom je v masmédiách absentujúca (alebo len čiastočná a povrchná) samoregulácia, zodpovedný prístup a úcta voči detskému recipientovi. Masmédiá majú v súčasnosti nesmierny vplyv a „stávajú sa spoluurčovateľmi v oblasti kultúry vzťahov, prejavu, hodnotovej orientácie, jazykovej kultúry a z toho hľadiska sa na ne posúva bremeno zodpovednosti priam pedagogickej“ (Matula, [s. a.], s. 2). Z nedávneho výskumu Ústavu informácií a prognóz školstva (1 096 respondentov, z toho 497 žiakov ZŠ a 599 žiakov SŠ) vyplýva, že deti trávajú pred televízorom niekoľko hodín denne. Každý tretí respondent dokonca často pozerá filmy s násilným obsahom a až každému druhému respondentovi nie je nepríjemný pohľad na to, ako sa v televízii alebo filme ľudia bijú alebo zabíjajú (Slovíková, 2010, s. 5). Nevhodné informácie sa k deťom šíria z množstva zdrojov – okrem televízie aj z internetu a literatúry.

Domnievame sa, že vzhľadom na súčasný stav kultúry pre deti a mládež a výskyt nevhodných publikácií a mediálnych obsahov by spomínaná inšti-

túcia našla uplatnenie a opodstatnenie aj na Slovensku. Ideový návrh tejto inštitúcie už vypracovala expertná skupina Rady vlády SR pre prevenciu kriminality⁵ a teraz by sa naň dalo nadviazať. V oblasti literatúry pre deti a mládež by bolo úlohou inštitúcie:

1. Posúdenie knižného diela z obsahovej stránky a v prípade závažného rizika následné umiestnenie na index.
2. Vytvorenie kritérií, ktoré by stanovovali, aký obsah knižného diela určeného pre deti do 18 rokov je vhodný od určitej vekovej kategórie (napr. 7, 12, 15 a 18 rokov).
3. Vytvorenie jednotného systému označovania publikácií pre deti a mládež na základe daných kritérií prostredníctvom grafických symbolov.
4. Dohliadanie na dodržiavanie označovania.
5. Dohliadanie na dodržiavanie technickej normy STN 01 0166 jednotného uvádzania vydavateľských údajov.

Povinnosť štátu chrániť deti pred škodlivými informáciami vyplýva aj z medzinárodného *Dohovoru o právach dieťaťa* z roku 1989, ku ktorému pristúpila aj Slovenská republika. V článku 17 je zakotvené právo dieťaťa na prístup k vhodným informáciám:

„Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, uznávajú dôležitú funkciu hromadných oznamovacích prostriedkov a zabezpečujú dieťaťu prístup k informáciám a materiálom z rôznych národných a medzinárodných zdrojov, predovšetkým takých, ktoré sú zamerané na rozvoj sociálneho, duchovného a mravného blaha dieťaťa a tiež jeho telesného a duševného zdravia. Za týmto účelom štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, budú podporovať:

...

e/ tvorbu zodpovedajúcich zásad ochrany dieťaťa pred informáciami

5 <http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/poradne-organy/ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost-sr/vybor-deti-mladez/masmedia.pdf>

a materiálmi škodlivými pre jeho blaho, majú na mysli ustanovenie článkov 13 a 18 tohto Dohovoru“.

(Zbierka zákonov č. 104/1991. Dohovor o právach dieťaťa).

Výskum vplyvu médií sa väčšinou zaoberá televíziou a internetom. Pozornosť by sa ale mala venovať aj literatúre, keďže „čítanie ako proces (a zároveň receptívna stratégia) poskytuje väčšiu hĺbku spracovania informácií (než sledovanie audiovizuálnych obsahov), vyžaduje väčšiu poznávaciu snahu, schopnosti predstavivosti a imaginácie“ (Hrdináková, 2013, s. 40 – 41). Lenže dieťa by sa malo stretávať s hodnotnou literatúrou, pretože ak ho sýtíme komerčnými brakmi, ktoré stoja na pilieroch bulváru (sex, násilie, horor), smerujeme jeho vkus zasa len k podobným audiovizuálnym zážitkom, a tým ho udržiavame v začarovanom kruhu ľahkého konzumu. Totiž komerčná či populárna literatúra je výstavbou deja podobná filmom. „Vo všetkých klasických médiách i v literatúre sa objavuje tendencia skracovať formáty, strihať, zrýchľovať, čo prispieva k povrchnosti, fragmentárnosti a znehodnocovaniu umeleckého diela“ (Žilková, 2011, s. 16).

Záver

Recepcia detskej prekladovej literatúry je komplexná oblasť poskytujúca obrovský priestor pre výskum. V jeho centre stojí recipient – dieťa. Z tohto hľadiska je nesmierne dôležitá anticipácia recepcie. Dieťa je okrem iného charakteristické aj svojou zraniteľnosťou a neschopnosťou kriticky vyhodnotiť škodlivé informácie. Povinnosťou účastníkov literárnej komunikácie v úlohe expedienta (najmä autor a vydavateľ) je teda aj anticipovať recepciu a možné dôsledky, účinok, pôsobenie expedovaných informácií v najlepšom záujme dieťaťa. Keďže z výskumu vyplynulo, že sa v oblasti detskej prekladovej literatúry publikujú aj nevhodné a zdravý vývin ohrozujúce tituly, je načase položiť si v súčasnom kultúrnom prostredí aj otázku:

Akým spôsobom ochránime deti pred škodlivými informáciami?

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

FABRY, J. B.: 2013. *The Pursuit of Meaning: Viktor Frankl, Logotherapy, and Life*. Birmingham, Alabama: Purpose Research, 2013, 184 s. ISBN 978-0-9824278-9-7.

GAARDER, J.: 2002. Knihy pre svet, ktorý nemá čitateľov? In: *Bibiana*. roč. 9 (2002), č. 4, s. 52 – 56. Bratislava: Bibiana, medzinárodný dom umenia pre deti, 2002. ISSN 1335-7263.

GRAY, A.: 2010. *Ako sa stať upírom*. Prel. Paulína Feriancová. Bratislava: Slovart, 2010, 144 s. ISBN 978-80-556-0141-0.

HRDINÁKOVÁ, L.: 2013. Vizuálny obrat verzus gramotnosť. In: *Rankov, P. ed.: Staré a nové médiá – starí a mladí používatelia*. BRATISLAVA: STIMUL, 2013, s. 5 – 47. ISBN 978-80-8127-089-5.

KEYWORTH, D.: 2009. Contemporary Vampire Subculture. In: *Australian Police Journal* 2009, zv. 63, č. 4, s. 170 – 173. ISSN 0005-0024 [online], 01. 12. 2009, [citované 25. marec 2014]. Dostupné na: http://apjl.com.au/articles/test_test

KOPÁL, J.: 1997. *Próza a poézia pre mládež*. Nitra: Enigma, 1997. 313 s. ISBN 80-85471-48-5.

KOREŇOVÁ, K.: 2013. Prekladová literatúra pre deti a mládež na Slovensku po roku 2000. In: *Kozáková, L. – Machová, L. ed.: Prekladateľské listy 2*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013, s. 42 – 53. ISBN 978-80-223-3378-8.

MATULA, Š.: [s. a.]. *Budovanie celospoločenského systému ochrany detí a mládeže pred negatívnymi vplyvmi masmédií (s dôrazom na prevenciu agresivity) – ideový návrh*. [online][s. a.], [citované 25. marec 2014]. Dostupné na: <http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/poradne-organy/ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost-sr/vybor-deti-mladez/masmedia.pdf>

MATULA, Š.: 11-03-2014. Posudok knihy *Ako sa stať upírom*. Osobná komunikácia. [E-mail adresátovi Kataríne Koreňovej, katarinakorenova@yahoo.com]

MIKO, F. – POPOVIČ, A.: 1978. *Tvorba a recepcia*. Bratislava: Tatran, 1978. 386 s.

POPOVIČ, A.: 1971. *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1971. 168 s.

SLOVÍKOVÁ, M.: 2010. Násilné televízne obsahy a potreba mediálnej výchovy. In: *Prevenčia* [online]. roč. 2010, č. 4. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva: Ministerstvo školstva Slovenskej republiky. ISSN 1336-3689 [citované 23. marec 2014]. Dostupné na internete: <http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/prevenicia/vcasmedia.pdf>

ŽILKOVÁ, M. (ED.): 2011. Fenomén detského príjemcu súčasného umenia. In: *O interpretácii umeleckého textu 26. Transformácia detského aspektu a recepcná prax*. 1. vyd. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011, 332 s. ISBN 978-80-8094-925-9.

Katarína Koreňová

Zbierka zákonov č. 104/1991. Dohovor o právach dieťaťa.

<http://www.bundespruefstelle.de/> [citované 23. marec 2014]

<http://myworldofvampires.blog.cz/cs/1101/ako-sa-stat-upirom> [citované 23. marec 2014]

<http://www.martinus.sk/?uItem=94594> [citované 23. marec 2014]

**ČO SA STRATILO
V ZELENOM DOME?**

KATARÍNA GROZANIČOVÁ
grozanicova.k@gmail.com

Kde bolo, tam bolo, bola raz jedna politická strana a rozhodla sa, že si za pomoci vydavateľstiev vychová novú generáciu poddaných. Ako to už v rozprávkach býva, našla si nepriateľa a pustila sa do boja proti zlu. Do boja na poli prekladov. Poddaní predsa nemôžu čítať nekvalitnú literatúru, a preto musí každý knižný titul vidieť viacero párov očí. Poddaní si však nemôžu ani myslieť, že stúpenci susedného kráľovstva sú rovnako schopní ako našinci, a tak treba ich dobré skutky mávnutím čarovného prútika odčarovať z prekladov. A poddaní nemôžu veriť ani v božské mocnosti, lebo všetko, čo potrebujú, im zabezpečí samotné kráľovstvo.

Pred niekoľkými mesiacmi sme sa pustili do analýzy prekladov vybraných kníh pre deti a mládež s cieľom zistiť, či a ako vplýva ideológia na preklad. Preklad totiž nie je len výmenou slov jedného jazyka za slová druhého jazyka, ale zložitý proces, ktorý ovplyvňujú mnohé externé faktory. S každou dobou sa menia preferované témy, východiskové jazyky, žánre a aký preklad sa nám v konečnom dôsledku dostane do rúk, závisí od kultúry, spoločenskej situácie a nezriedka aj od politiky. V rámci výskumu sme sa zamerali na preklady *Anny zo Zeleného domu*. Prvé vydanie vyšlo vo vydavateľstve Mladé letá v roku 1959 a o dosiaľ jediný preklad sa postaral Jozef Šimo. Už len pri počutí názvu sa mnohým ženám rozžiaria očka a s nostalgiou spomínajú na detské časy. Predstavuje však slovenská podoba toľkými zbožňovanej knihy verné stvárnenie originálu?

Nie je žiadnym tajomstvom, že sa na našom území pred rokom 1989 uplatňovala striktná cenzúra a na trh nepreniklo nič, čo nespĺňalo požadovanú kvalitu a nekorešpondovalo s vládnu ideológiou. Nežiaduce knihy sa na trh nedostali a v prípade, že áno, nie vždy významovo zodpovedali originálu. V *Anne zo Zeleného domu* sa to prejavilo úpravami troch problematických tematických okruhov. Pridajte sa k nám a prečítajte si dobrodružstvá z kráľovstva prekladateľských postupov spred roka 1989.

1. Náboženstvo

Z analýzy vyplýva zjavný úmysel čo najviac potlačiť náboženské motívy, a to hneď dvoma spôsobmi. Buď ich nahradiť, alebo úplne vynechať. Bežný čitateľ,

navyššie detský, si rozdiel nemá ako všimnúť. Príkladom je veta „*Kým si pod mojou strechou, budeš ma musieť poslúchať*“ (preklad Šimo, 1964, s. 56). Nebolo by na nej nič nezvyčajné, keby Annu Marilla nežiadala, aby sa pod jej strechou modlila. ‘*You must say your prayers while you are under my roof, Anne*’ (Montgomeryová, s. 65). *Modlitbu* (prayer) a sloveso *modliť sa* (to pray) nahrádzajú iné slová aj vo zvyšku knihy. Príkladom je spojenie *byť dobrá*:

I could pray right now and not find it a bit hard. (Montgomeryová, s. 97)

Hneď teraz by som vedela byť dobrá, a nebolo by mi to ani trochu ťažké. (preklad Šimo, 1964, s. 80)

Podobných „vylepšení“ sa dočkala väčšina viet o Bohu, nebi, kresťanstve či kňazoch. Nie všetky úpravy však vyznievajú prirodzene. V originálnej verzii ďalšej vety neostáva Anne nič viac, len sa modliť, no myslí si, že so slečnou Barryovou si ani samotný Boh neporadí. V preklade však Boh vôbec nefiguruje:

There is nothing more to do except to pray and I haven't much hope that that'll do much good because, Marilla, I do not believe that God Himself can do very much with such an obstinate person as Mrs. Barry. (Montgomeryová, s. 165)

Iné mi neostáva, iba dúfať, ale aj tak nemám veľkú nádej, že mi to pomôže, lebo si myslím, Marilla, že s takou zaťatou osobou, ako je pani Barryová, ťažko vyjsť. (preklad Šimo, 1964, s. 134)

Zatiaľ čo v anglickej verzii sa viackrát spomínajú kresťania, v preklade by ste ich hľadali márne. Príkladov je hneď viacero. V nasledujúcom nahrádza *kresťanku* (Christian) slovo *spravodlivá* a *nebo* (heaven) zase *odmena*.

But I can just feel she's glad she's a Christian and that she'd be one even if she could get to heaven without it. (Montgomeryová, s. 216)

Ale domnievam sa, že je rada spravodlivou a že by ňou bola aj bez akejkoľvek odmeny. (preklad Šimo, 1964, s. 175)

A kresťanku si môžete domyslieť aj na mieste duše vo vete: „*Rachel je dobrá duša a myslí to dobre*“ (preklad Šimo, 1964, s. 254). V kontexte sa ľahko stratí aj

výrok: „Nuž, budem sa musieť tentoraz spoľahnúť len na seba a pamätať si, že do torty treba dať múku“ (preklad Šimo, 1964, s. 176). Anna sa však nehodlá spoliehať na seba, ale na Prozretelnosť. *‘However, I suppose I shall just have to trust to Providence and be careful to put in the flour’* (Montgomeryová, s. 218).

Výraznou úpravou prešlo Matejovo zhodnotenie, že im Annu zoslal Všemohúci, lebo vedel, že ju potrebujú. Z prekladu úplne zmizli dve vety a príchod Anny ostáva čírym šťastím.

She’s smart and pretty, and loving, too, which is better than all the rest. She’s been a blessing to us, and there never was a luckier mistake than what Mrs. Spencer made – if it WAS luck. I don’t believe it was any such thing. It was Providence, because the Almighty saw we needed her, I reckon. (Montgomeryová, s. 349)

Je múdra, pekná a milá, čo je lepšie než všetko ostatné. Je pre nás požehnaním a šťastnejšiu chybu nemohla pani Spencerová spáchať – bolo to číre šťastie. (preklad Šimo, 1964, s. 277)

Ako sme už naznačili, obľúbeným postupom bolo aj vynechávanie pasáží, ktoré by zrejme bolo príliš náročné alebo nemožné upraviť do prijateľnej ideovo-estetickej podoby. V prvom rade chýbajú časti viet, napríklad o tom, že Anna je protestantka, no predstavovala si, že je katolíčka:

I meant to cover it just as much as could be, Diana, but when I carried it in I was imagining I was a nun – of course I’m a Protestant but I imagined I was a Catholic – taking the veil to bury a broken heart in cloistered seclusion; and I forgot all about covering the pudding sauce. (Montgomeryová, s. 158)

Mala som v úmysle prikryť to, ale keď som tie veci niesla, predstavovala som si, že som mníška a že vstupujem do kláštora, aby som tam pochovala zlomené srdce. A tak som celkom zabudla niečím prikryť šťavu. (preklad Šimo, 1964, s. 129)

Nedočítate sa ani o názore, že nápadník má byť rovnakého náboženského vyznania ako matka jeho vyvolenej.

Ruby Gillis says that when a man is courting he always has to agree with the girl's mother in religion and her father in politics. (Montgomeryová, s. 177)

A Ruby Gillisová vraví, že keď muž niekomu dvorí, musí byť toho istého politického zmysľania ako jej otec. (preklad Šimo, 1964, s. 143)

Cenzúre sa nevyhli ani celé vety či sled viacerých. Napríklad Annino zamyslenie, že nie je správne vykonať niečo, čo človek nemôže povedať pastorovej žene. A je preto pre ňu druhým svedomím.

It's always wrong to do anything you can't tell the minister's wife. It's as good as an extra conscience to have a minister's wife for your friend. (Montgomeryová, s. 295)

V niektorých prípadoch sme spozorovali viacero úprav v rámci jedného odseku či dialógu. Napríklad pri čítaní o neškodnej hre, ktorá sa zmenila na boj o život, keď Anna zistila, že sa plaví v deravom člne. V porovnaní s originálom chýbajú dve vety a v niekoľkých ďalších sú odstránené časti o Bohu a modlení.

'I was horribly frightened,' she told Mrs. Allan the next day, 'and it seemed like years while the flat was drifting down to the bridge and the water rising in it every moment. I prayed, Mrs. Allan, most earnestly, but I didn't shut my eyes to pray, for I knew the only way God could save me was to let the flat float close enough to one of the bridge piles for me to climb up on it. You know the piles are just old tree trunks and there are lots of knots and old branch stubs on them. It was proper to pray, but I had to do my part by watching out and right well I knew it. I just said, 'Dear God, please take the flat close to a pile and I'll do the rest,' over and over again. Under such circumstances you don't think much about making a flowery prayer. But mine was answered, for the flat bumped right into a pile for a minute and I flung the scarf and the shawl over my shoulder and scrambled up on a big providential stub. And there I was, Mrs. Allan, clinging to that slippery old pile with no way of getting up or down. It was a very unromantic position, but I didn't think about that at the time. You don't think much about romance when you have just escaped from a watery grave. I said a grateful prayer at once and then I gave all my attention to holding on

tight, for I knew I should probably have to depend on human aid to get back to dry land.' (Montgomeryová, s. 282 – 283)

„Veľmi som sa bála,“ rozprávala na druhý deň pani Allanovej. „Zdalo sa mi, že jediná možnosť záchrany je vyškriabať sa na stĺp, ak popri ňom čln prepláva. Viete, stĺpy sú z kmeňov starých stromov a je na nich veľa hrčí a kýpte starých konárov. Povedala som iba tolko: ‚Milý bože, zaved', prosím ťa, čln blízko stĺpa a ja sa postarám o ostatné!‘ A to som si ustavične opakovala. Za takých okolností veru nik neskladá kvetnatú modlitbu. Ale mne sa splnila. Čln priam vrazil do stĺpa; šál a prikrývku som si prehodila cez plece a vydriapala som sa na kýpeť konára, ktorý trčal z kmeňa. Tak som sa držala šmyklavého stĺpa a nemohla som sa pohnúť ani hore ani dolu. Bolo to veľmi neromantické, ale vtedy som na to nemyslela. Romantika zovšednie tomu, kto sa práve zachránil pred vodným hrobom.“

Za najväčší zásah však považujeme vynechanie celého odseku v kapitole 21, kde Anna hodnotí pôsobenie rôznych pastorov v Avonlea. Táto i ďalšie úpravy nás utvrdili v tom, že čitateľ nesmel vycítiť Anninu vieru, nesmel vedieť, že sa modlí a rozmýšľa o náboženských otázkach. Ide o vynechanie tohto odseku:

'I don't think Mr. Smith would have done, Matthew,' was Anne's final summing up. 'Mrs. Lynde says his delivery was so poor, but I think his worst fault was just like Mr. Bentley's – he had no imagination. And Mr. Terry had too much; he let it run away with him just as I did mine in the matter of the Haunted Wood. Besides, Mrs. Lynde says his theology wasn't sound. Mr. Gresham was a very good man and a very religious man, but he told too many funny stories and made the people laugh in church; he was undignified, and you must have some dignity about a minister, mustn't you, Matthew? I thought Mr. Marshall was decidedly attractive; but Mrs. Lynde says he isn't married, or even engaged, because she made special inquiries about him, and she says it would never do to have a young unmarried minister in Avonlea, because he might marry in the congregation and that would make trouble. Mrs. Lynde is a very farseeing woman, isn't she, Matthew? I'm very glad they've called Mr. Allan. I liked him because his sermon was interesting and he prayed as if he meant it and

not just as if he did it because he was in the habit of it. Mrs. Lynde says he isn't perfect, but she says she supposes we couldn't expect a perfect minister for seven hundred and fifty dollars a year, and anyhow his theology is sound because she questioned him thoroughly on all the points of doctrine. And she knows his wife's people and they are most respectable and the women are all good housekeepers. Mrs. Lynde says that sound doctrine in the man and good housekeeping in the woman make an ideal combination for a minister's family.' (Montgomeryová, s. 214 – 215)

Podobné príklady sme našli aj v pokračovaní – *Anna z Avonlea* –, aj keď sme mali subjektívny pocit, že v preklade ostalo viacero pasáží, ktoré by sme tam vzhľadom na predošlú analýzu nečakali. Príkladov cenzúry je ale stále neúrekom. Pri prechádzaní lesom sa napríklad Anna cíti ako v katedrále zaliatej svetlom. Nemá preto v úmysle náhliť sa, veď v kostole sa bežať nepatrí. Opäť však vidíme vynechané úseky a *kostol* nahrádza slovo *obrazáreň*.

It was accordingly arranged that they should walk, and the following afternoon they set out, going by way of Lover's Lane to the back of the Cuthbert farm, where they found a road leading into the heart of acres of glimmering beech and maple woods, which were all in a wondrous glow of flame and gold, lying in a great purple stillness and peace.

"It's as if the year were kneeling to pray in a vast cathedral full of mellow stained light, isn't it?" said Anne dreamily. "It doesn't seem right to hurry through it, does it? It seems irreverent, like running in a church." (Montgomeryová, s. 280)

Dohodli sa teda, že pôjdu pešo, a tak sa na druhý deň popoludní vybrali na cestu. Šli Alejou milencov za gazdovstvom Cuthbertovcov, kde našli chodník vedúci rovno do stredu ohnivočervených bukových a javorových lesov. Teraz horeli zlatom a v purpurovej nádhere rozprestierali sa široko-ďaleko.

„Nebolo by správne, keby sme sa ponáhľali. Ako keby sme bežali v nejakej obrazárni.“ (preklad Šimo, 1985, s. 167)

Značne ochudobnený je aj príbeh o umierajúcej žene, ktorá sa s mužom modlievala, aby umrela v ich krásnej záhrade.

They say she used to make Jordan kneel down by her every night and morning and pray with her that she might die out in the garden when the time came. And her prayer was answered. (Montgomeryová, s. 165)

Chcela vraj zomrieť v záhrade, keď nadíde jej čas. A tak sa aj stalo. (preklad Šimo, 1985, s. 103)

Mnoho informácií absentuje aj v rozhovore o Chesterovi Sloanovi. Babička chce mať z neho kňaza, aby dodal rodine na vážnosti. Nechala mu už aj peniaze, no dostane ich len v prípade, že doštuduje. Rozsah vynechaných pasáží je zjavný na prvý pohľad.

“Chester Sloane says we’ll do nothing all the time in heaven but walk around in white dresses and play on harps; and he says he hopes he won’t have to go till he’s an old man, ‘cause maybe he’ll like it better then. And he thinks it will be horrid to wear dresses and I think so too. Why can’t men angels wear trousers, Anne? Chester Sloane is interested in those things, ‘cause they’re going to make a minister of him. He’s got to be a minister ‘cause his grandmother left the money to send him to college and he can’t have it unless he is a minister. She thought a minister was such a ‘spectable thing to have in a family. Chester says he doesn’t mind much— though he’d rather be a blacksmith—but he’s bound to have all the fun he can before he begins to be a minister, ‘cause he doesn’t expect to have much afterwards. I ain’t going to be a minister. I’m going to be a storekeeper, like Mr. Blair, and keep heaps of candy and bananas. But I’d rather like going to your kind of a heaven if they’d let me play a mouth organ instead of a harp. Do you s’pose they would?” (Montgomeryová, s. 177)

„Chester Sloane tvrdí, že v nebi nebudeme nič robiť, iba sa prechádzať v bielych dlhých šatách a hrať na harfách,“ uvažoval Davy. „Keď bude celkom starý, možno sa mu tam aj zapáči. Teraz by ta nerád išiel. Ako by chodil v tých dlhých šatách? Prečo by anjeli muži nemohli chodiť v nohaviciach? Chester hovorí, že stará mať chcela, aby bol pastorom, ale on by radšej išiel za kováča. Ja veru nepôjdem za pastora. Radšej budem obchodníkom ako pán Blair a budem mať veľa cukríkov a banánov.

Do toho neba by som aj nedbal ísť, keby mi tam dovolili hrať na fúkacej harmonike namiesto harfy. Čo myslíte, dovoľia mi?“(preklad Šimo, 1985, s. 108)

2. Kapitalistický nepriateľ

V *Anne zo Zeleného domu* nájdeme narážky na politiku len zriedka, a to tak v preklade, ako aj v origináli. Aj napriek tomu sme však našli niekoľko úprav. Napríklad vyškrtnutie Američanov v prípade, že bol zjavný ich prínos pre spoločnosť.

Lauretta says that the Americans at the hotel give a concert every fortnight in aid of the Charlottetown hospital, and they ask lots of the White Sands people to recite. (Montgomeryová, s. 229)

Laurette vraví, že hoteloví hostia usporadúvajú každé dva týždne večierok na pomoc charlottetownskej nemocnici a že žiadajú mnohých miestnych ochotníkov, aby tam spievali alebo tancovali. (preklad Šimo, 1964, s. 184 – 185)

V ďalšom úseku sa pre zmenu spájajú politické i náboženské prvky, aj keď v preklade po nich nie je ani zmienka. Opäť chýbajú Američania a ľútosť hlavnej hrdinky, že sa pred spaním nepomodlila, čo ale napravila uprostred noci.

That was what she said last week when Jane invited me to go with them in their doubleseated buggy to the American concert at the White Sands Hotel. I wanted to go, but Marilla said I'd be better at home learning my lessons and so would Jane. I was bitterly disappointed, Diana. I felt so heartbroken that I wouldn't say my prayers when I went to bed. But I repented of that and got up in the middle of the night and said them. (Montgomeryová, s. 291)

To isté mi povedala minulý týždeň, keď ma Jana pozvala, aby som sa s nimi zviezla na večierok vo White Sands. Rada by som šla, ale Marilla tvrdila, že bude lepšie pre mňa a pre Janu, ak ostanem doma učiť sa. Bolo to trpké sklamanie, Diana.“ (preklad Šimo, 1964, s. 233)

Zaujímavý je preklad spojenia *German Jew* slovami *starý Nemeč*. Môžeme sa len domnievať, že židia boli príliš „kapitalistickí“, aby o nich čítali deti v komunis-

tickej krajine. V preklade však nevidíme len upravené a vynechané miesta, ale aj vetu navyše. Nech však nad ňou premýšľame akokoľvek dlho, vzhľadom na kontext nám nedáva zmysel.

Mrs. Lynde wanted to know what else you could expect with a Tory superintendent of education at the head of affairs, and Matthew, noting Anne's paleness and indifference and the lagging steps that bore her home from the post office every afternoon, began seriously to wonder if he hadn't better vote Grit at the next election. (Montgomerová, s. 331)

Pani Lyndová, pravda, tvrdila, že iné zakončenie ani nemohla očakávať, keď na čele školstva stojí toryovec. Bol to prívrženec politickej opozičnej strany, ktorej pani Lyndová nadŕžala. A keď Matej videl, aká je Anna bledá a ľahostajná, ako za sebou vlečie nohy, ako sa deň čo deň popoludní vracia z pošty, začal uvažovať, či by na budúcich voľbách nemal voliť inú stranu. (preklad Šimo, 1964, s. 263)

3. Násilie

Nike Pokorn v publikácii *Post-socialist Translation Practices* konštatuje, že v komunistických prekladoch krajín bývalej Juhoslávie často chýbali okrem iného aj násilné miesta. Príklad sme (ne)našli aj v *Anna z Avonlea*. Malý Davy sa ponúka, že zabije sliepku. Čo však v preklade nenájdete, je radosť z toho, ako bezhlavé sliepky skackajú po dvore.

"I'll do it," volunteered Davy, "if Marilla'll hold them by the legs" cause I guess it'd take both my hands to manage the ax. It's awful jolly fun to see them hopping about after their heads are cut off. (Montgomeryová, s. 206)

„Ja vám ich zabijem,“ núkal sa Davy. (preklad Šimo, 1985, s. 126)

Dodajme ešte konečné zistenie, že len v prvej časti série sú slovenskí čitateľia ochudobnení celkovo o 4 normostrany pôvodného textu (1,3 % originálu) a v pokračovaní *Anna z Avonlea* o ďalšie dve (0,75 % originálu). Nenájdete v ňom napríklad vtipný rozhovor Davyho a Anny o nebi ani názor Anny na to, či v nebi ľudia rozmýšľajú o šatách, či rozhovor priateľiek o tom, ako asi vyzerá ľudská duša.

Uvedené zistenia sú v priamom rozpore s Ferenčíkovými zásadami textovej úplnosti a významovej totožnosti.

Nášmu skúmavému oku neunikol ani český preklad z roku 1982. V porovnaní s ním sa úpravy v slovenskom preklade nezdajú byť až také závažné. Zatiaľ čo v nasledujúcom odseku zo slovenského prekladu chýba „iba“ veta, český je omnoho stručnejší. Za povšimnutie stojí aj štruktúra českých a slovenských viet, ktorá sa očividne podobá, a to nielen v tomto prípade, ale v celej knihe.

„Nad týmto,“ odvetila a ukázala na obraz – bola to farbotlačová reprodukcia motívu: Kristus žehná dievky – „a práve som si predstavovala, že som jednou z dietok – že som tamto malé dievčatko v belasých háboch, čo stojí bokom celkom samo, ako keby nikomu nepatrilo, tak ako ja. Vyzerá osamelé a smutné, nezdá sa vám? Istotne ani ono nemalo vlastného otca a matku. Viem si presne predstaviť, čo cítilo. Srdce mu iste búšilo a ruky mu schladli ako mne, keď som sa vás pýtala, či môžem u vás zostať. Bálo sa, že ho vari neuvidí. Ale on ho pravdepodobne uvidel, však? To všetko som sa snažila predstaviť si – ako sa to dievčatko pomaly tíslo vždy bližšie a bližšie, kým sa k nemu nepriblížilo. A vtedy naňho pozrel, položil mu ruky na vlasy a celým telom dievčatko a preletel radostný pocit! Prečo ho namaľoval maliar takého smutného? Neviem, či ste si všimli, že na všetkých obrazoch je taký. Ale mne sa nechce veriť, že by bol naozaj smutný, veď by sa ho deti báli.“ (preklad Šimo, 1964, s. 61)

„Na tohle,“ odpoveděla a ukázala na obraz – byla to barvotisková reprodukce kostelního obrazu Kristus žehná dítkám – „a zrovna jsem si představovala, že jsem jedním z těch dětí... že jsem támhleta malá holka v modrých šatech, co stojí tak sama, jako by nikomu nepatřila. Zrovna jako já. Vypadá opuštěně a smutně, nezdá se vám? Jistojistě taky neměla vlastního otce a matku. Umím si přesně představit, co cítila. Srdce jí bušilo a ruce měla studené jako já, když jsem se vás ptala, jestli u vás můžu zůstat. Bála se... To všechno sem si snažila představit...“ (Nová, 1982, s. 46)

České vydavateľstvo Albatros sa zjavne rozhodlo pre radikálne vyškrtávanie, a to nielen krátkych úsekov, ale dokonca aj celých štyroch kapitol.

No prišiel rok 1989. Zazvonil zvonec a rozprávke o cenzúre bolo koniec. Alebo nie?

V roku 2012 vyšla vo vydavateľstve Mladé letá najnovšia reedícia *Anny zo Zeleného domu* a nahliadli sme do nej, aby sme zistili, ako vyzerá preklad po viac ako polstoročí od prvého vydania a viac ako dvadsiatich rokoch po páde komunizmu. Na veľké prekvapenie sme prišli na to, že sa veľa nezmenilo. Postrehli sme len menšie štylistické úpravy, napríklad vo vete: *Kázala som ti učiť sa naspamäť, a nie rozprávať*. Pôvodne totiž vyzerala takto: *Kázala som ti naučiť sa naspamäť, a nie rozprávať*. Čo na tom, že v origináli jej Marilla káže naučiť sa naspamäť modlitbu Otčenáš, o čom v preklade niet zmienky a v kapitole chýbajú aj začiatkové slová modlitby? Obrátili sme sa preto na vydavateľstvo a opýtali sa ich, ako je možné, že naďalej vydávajú ideologicky upravený preklad. Ako sme zistili, problém cenzúry je im známy a už v minulosti doplnili cenzurované pasáže do niektorých diel. Anna sa však takéhoto prístupu pravdepodobne z finančných dôvodov nedočkala a o vynechaných častiach knihy dosiaľ ani netušili.

Vzhľadom na naše zistenia si musíme položiť otázku: Nemala by byť kontrola diel pre deti a mládež vydaných pred rokom 1989 pri tvorbe reedícií samozrejmosťou? V neposlednom rade vnímame bytostnú potrebu dať súčasnej generácii prekladateľov šancu, aby vytvorila vlastné preklady diel a poskytla čitateľom, čo si zaslúžia. Úplné preklady. Či sa nám to totiž páči, alebo nie, na policiach slovenských knižníc a kníhkupectiev naďalej ležia skrátene a cenzurované preklady. Sú pritom jedinými slovenskými podobami kníh, k akým majú deti, zatiaľ neznalé cudzích jazykov, prístup.

Pokiaľ ide o *Annu zo Zeleného domu*, neostáva nám nič iné, ako veriť prísľubu vydavateľstva, že urobí nápravu, a viac nebude platiť to, čo vyplýva z uvedenej analýzy. Že v kráľovstve demokracie poddaní nemôžu čítať kvalitnú literatúru, lebo by to bolo príliš drahé. Že v kráľovstve demokracie sa nehľadí na práva autora ani na práva čitateľa, niet slobody vierovyznania ani prejavu, lebo čas sú peniaze a opraviť starý preklad či, nebodaj, objednať nový by nám zisk neprinieslo.

**SVETOVÁ GEOGRAFIA SLOVENSKEJ
LITERATÚRY PRE DETI A MLÁDEŽ
(K DEJINÁM A SÚČASNÉMU STAVU PREKLADA-
NIA SLOVENSKEJ DETSKEJ LITERATÚRY DO
EURÓPSKÝCH JAZYKOV)**

VIKTÓRIA KNIAZKOVÁ
kniaskova@yahoo.com

Literatúra pre deti a mládež zahŕňa vekovo, žánrovo, štylisticky a dobovo veľmi rôznorodé diela. Sem patrí ľudová slovesnosť, neintencionálna umelecká literatúra (taká, ktorá nebola pôvodne napísaná pre deti), intencionálna literatúra (zameraná priamo na detského adresáta) aj didaktická literatúra (učebnice, príručky, detské encyklopédie a pod.).

Pod pojmom detská literatúra sa rozumie tá oblasť literárnej tvorby, ktorá je určená príjemcom spravidla do 14 – 15 rokov. Presnejšie vekové členenie zodpovedá vývojovým fázam detí a ich čitateľských potrieb. Zväčša sa delí na predčitateľskú fázu (mladší predškolský vek (1. – 3. rok) a starší predškolský vek (3. – 6. rok)) a čitateľskú fázu (mladší školský vek (6. – 10. rok) a starší školský vek (11. – 15. rok)). V prvej fáze dominuje poézia (spievanky, rečňovanky) a knižné hračky, od troch rokov pribúdajú rozprávky, bájky, jednoduché príbehy zo života, umelecko-poznávacie knihy, drobné dramatické útvary. V školskej fáze deti zaujímajú už aj detské encyklopédie a poviedky zo súčasného života detí. V staršom školskom veku nastáva odklon od poézie a rozprávky a príklon k poviedkam, novelám a románom zo súčasného života detí, historickej a umeleckoživotopisnej próze, k dobrodružnej a vedecko-fantastickej literatúre, k cestopisom a literatúre faktu.

V našom príspevku sa zaoberáme predovšetkým umeleckou literatúrou určenou pre deti v školskom veku, teda pre kategóriu približne od šesť do pätnásť rokov. Je to dané tým, aká detská literatúra sa vo väčšine prípadov prekladá. Skúmané obdobie je ohraničené jednak vývinom samotnej slovenskej detskej literatúry, jednak momentom, keď vznikol záujem o slovenskú tvorbu pre deti v cudzine. Do konca 19. storočia slovenská literatúra pre deti mala prevažne utilitárno-didaktický charakter a až začiatkom 20. storočia sa funkcia detskej literatúry posunula smerom k estetickému zážitku.

V tomto období vstúpili do literatúry autori, diela ktorých dnes už tvoria zlatý fond slovenskej detskej literatúry: Krista Bendová, Ján Bodenek, Martin Hranko, Jozef Horák, Jozef Cíger-Hronský, Fraňo Kráľ, Ludo Ondrejov, Ľudmila Podjavorinská, Martin Rázus, Mária Rázusová-Martáková.

Obdobie 30. – 50. rokov literárny historik a detský spisovateľ Ondrej Sliacky označil ako prvú fázu umeleckej detskej literatúry alebo klasické obdobie, v ktorom sa po prvýkrát priznalo detskému prijímateľovi právo nielen na výchovu a vzdelávanie, ale aj na zábavu a estetický pôžitok.

Z tvorby pre deti tohto obdobia nie je preložené takmer nič. Výnimkou sú niektoré v antológiách predstavené diela **Márie Rázusovej-Martákovvej** (1905 – 1964) a tvorba **Eudmily Podjavorinskej** (1872 – 1951). Detské básne a rozprávky Podjavorinskej nájdeme tak v antológiách, ako aj knižných vydaniach v češtine, angličtine, estónčine a ruštine. Z tvorby ďalších autorov tohto obdobia v prekladoch vyšli výlučne diela pre dospelých.

Detská literatúra na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia podľa literárnej vedkyne Zuzany Stanislavovej urobila značný krok dopredu, „právo na smiech, priznané dieťaťu v 30. rokoch, rozšírila o právo na hru, zábavu, fantáziu takmer neobmedzené“. V období politického odmäku do literatúry vstúpili autori, ktorí vytvorili nový model literárnej tvorby pre deti a mládež. Obdobie začínajúce 60. rokmi sa zvykne označovať ako fáza modernej detskej literatúry (na rozdiel od predchádzajúcej klasickej fázy). Práve 60. roky 20. storočia Zuzana Stanislavová nazýva „zlatým vekom detskej literatúry na Slovensku“. Toto tvrdenie dokázané bádatelkou v početných prácach venovaných literatúre pre deti v rôznych vývinových obdobiach potvrdzujú aj preklady slovenskej detskej literatúry do cudzích jazykov. Detská tvorba Márie Ďuričkovej, Kláry Jarunkovej, Jaroslavy Blažkovej, Lubomíra Feldeka, Jozefa Pavloviča, Vincenta Šikulu, Miroslava Válka je najviac uznávaná v zahraničí. Tvorba mladších autorov – Dany Podrackej, Dušana Duška, Petra Glocka, Daniela Heviera, Jána Uličianskeho, Gabriely Futovej – je taktiež preložená do viacerých európskych jazykov.

Začiatky recepcie slovenskej literatúry pre deti a mládež v rôznych krajinách sú približne rovnaké z hľadiska času a štruktúry. Slovenská literatúra pre dospelých sa postupne začala objavovať v cudzojazyčných prekladoch už od začiatku 19. storočia, boli to však väčšinou ojedinelé práce slovenských spisovateľov v an-

tológiách, ktoré boli známe len vedeckej verejnosti. Knižné vydania slovenských diel, ktoré svedčia už o väčšom záujme v cudzojazyčnom prostredí, sa objavujú až koncom 19. storočia. Za začiatok recepcie detskej literatúry môžeme považovať obdobie po druhej svetovej vojne, keď vyšli v prekladoch prvé zbierky slovenského folklóru vo forme kníh pre deti. Boli to predovšetkým rozprávky zo zbierok **Pavla Dobšinského** (1828 – 1885). Sústavný záujem o slovenskú literatúru v tomto období sa prejavil pochopiteľne z ideologicko-politických príčin v Sovietskom zväze, kde slovenské rozprávky vyšli v rôznych jazykoch: ruštine (1955, 1956), litovčine (1955), lotyštine (1955), estónčine (1956), bieloruštine (1956, 1958), ukrajinčine (1957, 1963, aj v Prešove v roku 1960), kirgizštine (1959), osetínčine (1960), dokonca aj vo fínčine (Petrozavodsk, 1958)¹.

Je zaujímavé poznamenať, že prvé vydania slovenského folklóru (napríklad publikácie slovenských rozprávok v ruštine z roku 1949 alebo 1950) nemôžeme ešte považovať za detskú literatúru, lebo aj predslov vedeckej povahy, zameranie vydavateľstva a úprava samotnej knihy svedčia o tom, že nie je určená deťom, ale skôr na oboznamovanie dospelého čitateľa so slovenskou ľudovou slovesnosťou.

V západných krajinách recepcia slovenskej literatúry v tomto období nebola až taká odlišná, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Síce trochu neskôr ako v socialistických krajinách, ale približne v rovnakom čase, presnejšie v 60. rokoch nasledoval nemecký preklad rozprávok Dobšinského vydaný v Hanau (mesto je známe ako rodisko bratov Grimmovcov), francúzsky vydaný v Paríži a anglický vydaný v Londýne. Celkovo od začiatku 50. do konca 80. rokov slovenské rozprávky boli publikované takmer vo všetkých európskych jazykoch, v niektorých krajinách vyšli v niekoľkých vydaniach (napríklad v Bulharsku: 1956, 1958, 1982; vo Francúzsku: 1967, 1977, 1980; v Holandsku: 1972, 1974, 1975; v bývalej NSR: 1966, 1975,

¹ Informácia o preklade Dobšinského diela je čiastočne predstavená na stránke LIC (<http://www.litcentrum.sk/40998>).

1976, 1978; v Poľsku: 1984, 1986; v bývalej Juhoslávii v slovinčine: 1954, 1956, 1957, 1967, 1976 a chorvátčine: 1967)².

Nechýbajú ani novšie vydania obľúbených slovenských rozprávok. Treba spomenúť aspoň najnovší preklad do angličtiny vydaný v Trnave v roku 2004. Ide o spoluprácu niekoľkých odborníkov: slovenskej prekladateľky Jany Babirátovej Judinyovej, amerického Slováka, dlhoročného lektora angličtiny na Slovensku Francisa Xaviera Luthera a Američanky Jean Shofranko-Olexy, ktorá má tiež slovenské korene. Slovenská prekladateľka a editorka svoju úlohu videla v tom, aby čo najhlbšie vystihla originál, korektori mali naopak tendenciu rozprávky amerikanizovať, aby ich priblížili vnímaniu súčasného anglicky hovoriaceho dieťaťa. Nakoniec všetci našli spoločnú zlatú strednú cestu, ktorej výsledkom je pekná kniha, ktorej príťažlivosť zdôrazňujú aj krásne ilustrácie Dávida Ursinyho.

Podľa Američanov sa prekladateľské problémy vyskytli predovšetkým pri slovenských reáliách a vlastných menách. Američanom sa napríklad zdalo neprijateľné, že v jednej z rozprávok (*Ženský vtíp*) dvaja bratia bývajú na jednom dvore, teda dve rodiny na jednom pozemku:

Kedysi, ale nebudaj i to už dosť dávno, boli dvaja dvorania: jeden chudobný a druhý bohatý. Chudobný nemal iba jedno prasiatko; aj tomu nebolo čo podhadzovať, keď na celom bydle ako na dlani. Bohatý mal zo desať tých ošípaných a často im podhadzoval jačmeňa, aj na válovci vždy mali čo lokať. Že to bolo na jednom dvore, prasiatko aj tri razy dňa dobehlo medzi čriedu bohatého dvorana a uchytilo si jačmeňa, nalokalo sa aj na válovci³.

2 Údaje sú z týchto zdrojov:

Index Translationum (<http://www.unesco.org/xtrans/bsresult.aspx?lg=0&a=Dob%C5%A1in-sk%C3%BD&fr=0>).

Prehľad vydaní Dobšinského v iných jazykoch na stránke LIC (<http://www.litcentrum.sk/40998>). Kovtun, George J. *Czech and Slovak Literature in English. A Bibliography*. Washington, 1988.

3 Dobšinský, Pavol. *Prostonárodné slovenské povesti*. (http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dob-sinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Treti-zvazok/40).

V anglickom preklade s názvom *The Power of a Woman's Reasoning* bratia bývajú každý na svojom dvore vedľa seba:

Once, it had to be a very long time ago, two men lived near each other in the village. One was a poor man and the other was rich. The poor man's dwelling was as bare as a human palm and his only possession was a small pig. Being so poor, he had no fodder to feed it. The rich man had ten pigs and he often fed them with barley. His pigs always had something in their trough. Because the two men lived so near each other, the poor man's pig ran to the rich farmer's herd many times a day and always caught some barley or guzzled something from the trough⁴.

Prekladateľský problém vznikol aj pri slovenskom dievčenskom mene Hanka, ktoré by sa podľa amerických kolegov mohlo zamieňať s hanlivým slovom „hunky“, ktorým na začiatku 20. storočia oslovovali v Pensylvánii robotníkov maďarského a slovenského pôvodu. V preklade niektorých rozprávok je meno dievčenskej postavy vynechané a postava sa nazýva slovom girl, čo možno považovať za adekvátne riešenie, keďže aj slovenské predlohy v rôznych úpravách a prerozprávaniach evidujú rôzne zmeny vrátane vlastných mien.

Kniha *Slovak Folktales* sa predáva na Slovensku aj v USA a má takéto venovanie: Táto kniha je vytvorená na pamiatku našich slovenských praotcov a je venovaná ich potomkom a všetkým deťom na Zemi (The book is in memory of our Slovak forefathers and dedicated to their descendants and to all the children of the world.⁵).

Pokračovateľkou literárnej tradície Pavla Dobšinského v 20. storočí sa stala spisovateľka **Mária Ďuričková** (1919 – 2004). Východiskom jej tvorby sa stal folklór, ktorým sa zaoberala z viacerých hľadísk: ako zberateľka, editorka, zostavovateľka výberov z ľudovej slovesnosti (vrátane dvoch dielov *Slovenských rozprávok* Pavla Dobšinského (1980, 1983)), ale aj ako autorka vlastných rozprávok s folklór-

4 <http://www.shsnepa.org/Folktales%20and%20Legends/Folktales/Woman%20Reasoning.htm>

5 <http://www.shsnepa.org/Catalog/Catalog-Slovak%20Folk%20Tales.htm>

nym základom. Kým vo svojich prvých rozprávkach sa Ďuričková výrazne opiera o folklórny model, vo svojej tvorbe zo 60. rokov (*O Gulľkovi Bombulľkovi* (1962), *Jasietka* (1963)) sa už pridržiava novej poetiky, zobrazuje detské postavy, postavy čudákov a rojkov. V 70. – 80. rokoch v knihách ako *Biela kňažná* (1973), *Dunajská kráľovná* (1976), *Prešporský zvon* (1978) či *Panenská veža na Devíne* (1988) využíva povest' ako sujetový základ.

Rozsiahle dielo Márie Ďuričkovej je dôkladne predstavené aj v prekladoch, najviac v nemeckých, českých, maďarských a ruských. V ďalších európskych jazykoch (spolu je ich okolo 17) vyšli len jednotlivé diela slovenskej autorky. Vo väčšej časti sú to preklady, ktoré vyšli do 90. rokov v socialistických krajinách. Ale aj v západnej Európe bola tvorba Ďuričkovej ocenená: jej knihy *Dunajská kráľovná* a *Krása nevidaná* boli Medzinárodnou úniou pre detskú knihu (IBBY) v rokoch 1978 a 1980 zapísané na Čestnej listine H. Ch. Andersena. Popri početných domácich oceneniach autorka získala aj Európsku cenu za detskú literatúru provincie di Trento za knihu *Zlatá brána*.

Zároveň s Máriou Ďuričkovou tvorila detskú literatúru jej rovesníčka **Klára Jarunková** (1922 – 2005), ktorá sa stala v 70. rokoch najprekladanejšou slovenskou autorkou pre deti a mládež. Doteraz sú jej knihy jedny z najznámejších slovenských kníh v zahraničí.

Knihy Jarunkovej predstavujú novátorský pohľad na obdobie medzi detstvom a dospelosťou, jej hrdinovia už nie sú deti, ale ešte nie sú ani dospelí, jej umelecký svet je svet človeka v období duševného a fyzického dozrievania. V jej poviedkach a románoch sa mladí ľudia stávajú nie objektom, ale subjektom rozprávania. Jej príbehy sú každodenný život, obyčajné udalosti, ktoré veľmi silno prežíva dospievajúci človek. Ale sú to aj príbehy z exotických krajín, cestopisy z iných koncov sveta, rozprávky pre najmenších, ale aj náučno-populárne knihy s didaktickou zložkou. A všade je prítomný láskavý humor, hlboká znalosť detskej duše, zapájanie hry, ktorá ponúka vzájomné porozumenie detí a dospelých. Týmito kvalitami očarila próza Kláry Jarunkovej nielen detských čitateľov všade vo svete.

Už jej prvotina – zbierka poviedok o školákoch *Hrdinský zápisník*, ktorá vyšla v roku 1960 – sa stala literárnou udalosťou a neskôr aj kultovou knihou generácie detského aspektu. V priebehu niekoľkých ďalších rokov kniha bola preložená do bulharčiny (1963), estónčiny (1963), nemčiny (1963, 1972), ruštiny (1962, 1965), maďarčiny (1965) a poľštiny (1982).

Spisovateľkina dcéra, akademická maliarka a ilustrátorka Daniela Zacharová spomína, keď ešte sama bola školáčkou a spolu s mamou prežívala zrod tejto knihy a jej úspech. Rozpráva, ako spisovateľku potom trápilo, či po tomto prvom úspechu nebudú ďalšie knihy horšie. Ale neboli. Veď o tri roky prišiel román *Jediná* (1963), ktorý sa hneď stal „podpultovkou“ v predajniach na Slovensku. To bola prvá kniha, ktorú Daniela Zacharová ilustrovala ešte ako prváčka na Vysokej škole výtvarných umení.

Jeden z prvých prekladov vyšiel v USA pod názvom *Don't cry for me*, kde sa udržal dva roky v rebríčku bestsellerov. K tomu nepochybne prispela aj vynikajúca práca prekladateľa George Theinera. George (Jiří) Theiner sa narodil v roku 1926 blízko Prahy, ale už v 1938 jeho rodina z politických dôvodov emigrovala do Anglicka a po vojne sa znovu vrátila do Prahy, kde prekladateľ zostal do 1968, keď znova odišiel do Londýna, kde býval spolu s rodinou až do svojej smrti v roku 1988. Ako talentovaný prekladateľ do angličtiny a dlhoročný šéfredaktor časopisu *Index on Censorship* za svoje celoživotné dielo pokladal šírenie a propagáciu československej literatúry v zahraničí.

Mnohí čitatelia Kláry Jarunkovej poukazujú na podobnosť jej knihy s románom Jeroma Davida Salingera *Kto chytá v žite* (1951). Hlavná postava *Jedinej Olinka* – podobne ako Holden Caulfield – vidí to najlepšie a najsvetlejšie v malom dieťati, pre šťastie ktorého je schopná obetovať vlastné záujmy. Mládežnícky jazyk a pohľad dospievajúceho človeka v oboch dielach ich takisto veľmi zblížuje.

Zmenený anglický názov slovenského románu taktiež približuje koncepciu Jarunkovej diela Salingerovmu *Kto chytá v žite*. Kým v slovenskom origináli sa zdôrazňuje, že mnohé veci v živote a svetonázore dievčaťa sú spojené s tým, že

je jedináčik v rodine, v anglickom preklade toto ustupuje do pozadia. Do popredia sa tak dostávajú vzájomné vzťahy Olinky s malými deťmi susedov, o ktoré sa rodičia nestarajú. Na konci románu jedno z detí ide do detského domova a prosí Olinku, aby preň neplakala (don't cry for me).

Rozličnú recepciu v ideologicky odlišnom prostredí dokumentuje aj príklad nemeckého prekladu. Kým v západnom Nemecku sa nevedeli nabažiť slovanskej citovosti prózy Jarunkovej, vo východnom Nemecku sa dožadovali politicky korektných zásahov, ktoré autorka zásadne odmietala. Celkovo je román preložený do trinástich európskych jazykov⁶.

O niekoľko rokov po *Jedinej* vyšli Jarunkovej detské knihy *O jazýčku, ktorý nechcel hovoriť* (1964) a *Brat mlčanlivého Vlka* (1967). Ako spomína dcéra spisovateľky Daniela Zacharová, tieto knihy sa tiež hneď stali hitom a v zahraničí ich okamžite prekladali. Vo vtedajšom západnom Nemecku autorka získala ocenenie Deutscher Jugendbuchpreis. Aj ju pozvali na odovzdávanie cien cez slovenské ministerstvo kultúry, no to oznámilo, že spisovateľka nemôže cestovať, lebo je chorá. Nemci však zavolali Jarunkovej domov a slušne sa spýtali, ako sa cíti, a tá im sviežim hlasom oznámila, že výborne a práve píše. Nemcom sa nakoniec podarilo na slovenskom ministerstve presadiť, aby mohla vycestovať, pričom museli napísať niekoľko listov v duchu, že aká to bude pre krajinu hanba, ak autorka nepríde. Tak ju nakoniec, dva dni pred termínom, pustili do západného Nemecka prevziať si vysoké ocenenie. Nie vždy to dopadlo takto šťastne s vycestovaním spisovateľky do tých krajín, kam ju pozývali v súvislosti s jej tvorbou, napríklad do Japonska nemohla Jarunková ísť.

Príčinou jej mimoriadneho úspechu bolo to, že sa nikdy nebála dotknúť tém, ktoré v tom čase boli absolútnym tabu nielen v socialistickom Československu, ale aj v západných krajinách. Ako prvá na Slovensku sa vyslovila napríklad aj k téme

⁶ *Jediná* (1968, 1969, 1971 po anglicky, 1971 po dánsky, 1970 po holandsky, 1965, 1972, 1982 po maďarsky, 1968, 1970, 1971, 1974, 1979 po nemecky, 1972 po rusky, 1978, 1982 po taliansky, 1966, 1968, 1971 po poľsky, 1972 po chorvátsky, 1978 po estónsky, 1975 po lotyšsky, 1986 po macedónsky, 1985 po bulharsky; 1998 po turecky – s podporou Komisie SLOIA LIC)

drog a ich strašných následkov v románe *Stretnutie s nezvestným* (1978)⁷, ktoré pozorovala počas svojej cesty do Indie a Nepálu. Obracala sa aj k ďalším zakázaným témam a o svojej tvorbe povedala: „Veľmi dôležitá je tiež odvaha dotknúť sa tém ťažkých, zložitých, všeludských, ako je napríklad dospievanie. Trvá síce krátko, razantne však určuje smer budúceho života“.

Prevažnú časť svojho života tvorila Klára Jarunková v socialistickom režime, ktorý jej nebol veľmi naklonený. Zahraničné vydavateľstvá si ju nachádzali sama a prekladatelia niekedy prišli aj ku nej domov, aby sa poradili o prekladateľských problémoch, hlavne pri slangu či archaických výrazoch, ktoré používala napríklad v prípade postáv starých mám. Bohužiaľ, o prekladoch tvorby Kláry Jarunkovej, ako aj ostatných slovenských spisovateľoch sa v tej dobe nehovorilo. A zdá sa, že ani teraz slovenskí spisovatelia a výskumníci celkom neprekonali následky železnej opony. Ako píše literárny historik Vladimír Petřík, tvorba Kláry Jarunkovej detskú literatúru ohromne zoživovala, jej „romány sa stali iniciatívou pre takmer všetkých autorov pre deti a mládež. Je neuveriteľné, ako slovenská literatúra cez jej knižky prerazila do sveta. Za to by sme mali byť autorke stále vďační“. Ale zas s lútosťou konštatuje, že slovenskému publiku nie je známe, aká je jej terajšia pozícia v literatúrach, do ktorých vošla cez preklady.

Daniela Zacharová sa okrem vlastnej tvorby venuje aj dielu svojej mamy. Podľa jej údajov knihy Kláry Jarunkovej vyšli v 39 jazykoch v 130 vydaniach, doteraz sú povinným čítaním v Austrálii a Taliansku a niekedy len vďaka nim mnohí vedia, že Slovensko existuje, s patričnou hrdosťou konštatuje spisovateľkina dcéra. Samotná autorka o svojom úspechu v zahraničí hovorila: „Ja som len písala, najlepšie, ako som vedela. Nikdy som pri svojej osamelej práci nemyslela na to, čo s knihou bude, kam pôjde, nikdy som ani vo sne nesiahala po svetovosti. Dnes však viem, že hlavné je nikoho z cudziny nenapodobňovať, hlavná je vernosť sebe, svojej vlastnej duchovnej podstate...“.

7 Spomínaný román bol preložený iba do češtiny: *Setkání s nezvěstným* / Charous, Emil / Praha: ČSs. spis., 1983.

Svojou poetikou Klára Jarunková patrí k tzv. generácii detského aspektu, ktorej jadrom sa stali koncom 50. a v 60. rokoch **Lubomír Feldek**, Miroslav Válek, ale aj Vincent Šikula, Jaroslava Blažková a ďalší.

Iniciátormi pohybu sa stali autori literatúry pre dospelých⁸, ktorí stanovili dvojjednosť tvorby pre deti i dospelých, nevyhnutnosť používania moderných postupov aj v literatúre pre deti, rešpekt voči detskému čitateľovi⁹. Posun od normatívnej výchovy k estetickému slobode vyjadril v roku 1958 **Lubomír Feldek** (1936) vo svojom programovom článku *Bude reč o literatúre pre deti* publikovanom v *Mladej tvorbe*. Konkretizáciu programu autor hneď predstavil vo svojej prvotine, lyrickej rozprávke *Hra pre tvoje modré oči*, uverejnenej v tom istom čísle časopisu. Báseň s krásnymi ilustráciami Miroslava Cipára bohužiaľ na príkaz cenzúry hneď zošrotovali. Je to jedna z príčin, prečo nevidujeme žiadne preklady tohto diela do cudzích jazykov. Hra, fantázia, asociácia, alúzia, nonsens, paródia, autobiografickosť – sú to základné črty poetiky Lubomíra Feldeka, ktoré sa uplatnili v jeho ďalších básnických, prozaických i dramatických dielach pre deti: *Zlatúšik* (1965), *Zelené jelene* (1968), *Rozprávky na niti* (1970) *Zvířecí báje* (1970), *Botafogo* (1966, bábková hra), *Jánošík podľa Vivaldiho* (1979) a množstve ďalších. Všetci poznajú aj zbierky jeho rozprávok: *Modrá kniha rozprávok* (1974), *Zelená kniha rozprávok* (1983), *Velká kniha slovenských rozprávok* (2003), *Modrozelená kniha rozprávok* (2004), *Čiernobiela kniha rozprávok* (2011).

Meno L. Feldeka, ktoré je spojené so zrodom modernej (a podľa niektorých bádateľov aj postmodernej) detskej literatúry, je málo známe v zahraničí. Je zaujímavé poznamenať, že takmer všetky jazyky, v ktorých doteraz vyšla detská tvorba Feldeka, sú slovanské jazyky: najviac je jej v češtine, sú aj ruské, slovinské, macedónske, srbské, chorvátske, bulharské, poľské preklady.

8 Konkretisti alebo tzv. Trnavská skupina

9 S. Šmatlák konštatoval, že generácia detského aspektu „dvojjednosťou“ tvorby pre deti i dospelých prispela k vnímaniu detskej literatúry ako „síce špecifickej, no ideovo-esteticky naskrže rovnocennej, legitímnej súčasť celonárodnej literatúry“.

Z neslovanských jazykov si treba všimnúť preklad *Modrej knihy rozprávok* do angličtiny, ktorý uskutočnila v roku prekladateľka Heather Trebaticka, autorka množstva anglických prekladov slovenskej literatúry, stála spolupracovníčka Literárneho informačného centra (LIC) a vyučujúca Katedry anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave.

Nerovnoznačnosť záujmu doma a v zahraničí čiastočne vysvetľuje aj samotný autor v jednom z nedávnych rozhovorov o prekladoch jeho kníh:

„Najviac sa prekladala *Modrá*. Ale obávam sa, že moje knižky nemôžu zaujať nikoho vo svete, pretože ani to, čo bolo preložené, nie je na trhu. Jednak preto, že za mojej éry okrem Kláry Jarunkovej už len málokto zo slovenských spisovateľov prerazil cez železnú oponu do sveta. A jednak preto, že ja som sa ani preraziť neusiloval, naopak, usiloval som sa písať nepreložiteľne. Písal som pre deti najmä poéziu, a tú som písal tak, že polovicu vždy za mňa napísala sama slovenčina. Slovenčina je pre básnika úžasný spolupracovník. V spolupráci s ňou som napísal vždy niečo, o čom som vedel, že to vychutná predovšetkým slovenský čitateľ. Sociológovia hovoria, že sebavedomie má byť bez prívlastkov. Obávam sa, že v poézii pre deti to neplatí. Sebavedomie slovenského básnika pre deti je slovenské básnické sebavedomie“.

Či takéto sebavedomie bolo príznačné aj pre tvorbu **Miroslava Válka** (1927 – 1991), vie posúdiť jeho dlhoročný prekladateľ do angličtiny Ewald Osers¹⁰, ktorý sa zveril so svojou skúsenosťou pri prekladaní Váľkovej poézie pre deti:

10 Ewald Osers sa narodil roku 1917 v Prahe. Od roku 1938 žije vo Veľkej Británii. Po vojne sa stal redaktorom pre sovietske hospodárske záležitosti, neskôr šéfredaktorom pre východnú Európu; posledných sedem rokov v BBC bol zástupcom sekčného šéfa. V roku 1977 odišiel do dôchodku. Výsledkom praktického i teoretického záujmu o prekladateľskú problematiku bol celý rad jeho prednášok, statí a článkov. Popri iných významných postoch bol dvojnásobným podpredsedom FIT, trojnásobným predsedom Translators Association, redakčným riaditeľom časopisu Babel. Je nositeľom mnohých pôct a cien. Ako prekladateľ na voľnej nohe preložil 148 kníh (z toho 45 básnických zbierok). Niekoľko stoviek preložených básní mu vyšlo v antológiách a časopisoch v Británii, USA, Kanade, Austrálii, Indii, Nemecku, Československu, Juhoslávii a Bulharsku (<http://www.litcentrum.sk/36186>).

„Preklad básní je špecializovaný aspekt literárneho prekladu, ale je to aspekt, s ktorým po viac ako štyridsiatich zväzkoch prekladovej poézie mám dosť skúseností. Keď sa však nakladateľstvo Modrý Peter na mňa obrátilo, či by som sa nechcel pokúsiť preložiť básne Miroslava Válka pre deti, chvíľku som váhal. Detskú literatúru som totiž dosiaľ neprekladal. Je svet predtáv slovenských detí rovnaký ako svet predtáv anglických alebo amerických detí? To bola moja otázka. Dá sa celé pozadie detských riekaniak a detských hier prenášať do anglofónnej kultúry? Ale keď som si prečítal Válkove básne, mal som pocit, že preklad je možný. Dokonca ma lákala hodená rukavica... A ponuku som prijal. Niektorí detskí psychológovia tvrdia, že deti na Západe sú dospeljšie ako deti v strednej a východnej Európe a že básne určené pre desaťročné slovenské deti sa skôr hodia pre anglické deti vo veku asi osem rokov. I keď je to pravda, predpokladám, že to už nie je problém prekladateľa, ale vydavateľa alebo distribútora, prípadne kníhkupca. Väčšina Válkových básní neobsahovala nič špecificky slovenské; zdalo sa mi, že tieto básne by mohol napísať aj anglický autor“.

Ako príklad uvádza E. Osers svoje prekladateľské riešenia pri práci s básňami *Loď, Jedná veľká opica a dve malé a Pampulóni*. V poslednej básni, kde ide o obsahový nezmysel, zvukový efekt a nonsensové slová, sa prekladateľ opieral o dlhú tradíciu týchto prvkov v anglickej literatúre začínajúcu *Alicou v krajine zázrakov*. Všetky tieto aspekty E. Osers vystihol vo svojom preklade, nevyhýbajúc sa ani autorským novotvarom: *Pampulóni z Pampulónie, pampulóvre, pampúlia, pampulovali, spampulóni sa, Pampulónec, pampulón, pampuloká, pampuláši sa = The Pampaloons From Pampalonia, pampullovers, pampupils, pampuliding, pampaloon, pampudell, pampucupboard, pampuchink, pampulery*.

Čo sa týka celkovo prekladania Válkovej poézie pre deti, najviac sa prekladali zbierky *Veľká cestovná horúčka pre malých cestovateľov* (1964) a *Do Tramtárie* (1970), ktoré boli publikované v 80. rokoch v Poľsku, Belgicku, Fínsku, bývalej NDR, Bulharsku a Sovietskom zväze v ukrajinčine a ruštine.

Z generácie detského aspektu nemôžeme nespomenúť ešte dve mená, sú to **Vincent Šíkula** (1936 – 2001) a **Jaroslava Blažková** (1933). Hoci poetika ich tvor-

by je veľmi blízka, ich spisovateľské osudy sú veľmi odlišné, odlišná je aj recepcia ich diel v zahraničí. Východisko ich tvorby na začiatku 60. rokov je založené na používaní nových metód a nového prístupu k detskému subjektu. Kým však úspech a rozkvet popularity Blažkovej spadá do polovice 60. rokov a po emigrácii do Kanady v roku 1968 jej meno upadlo do zabudnutia, uznanie a úspech Šikulovej tvorby počas celých 70. a 80. rokov sa len stupňoval.

Štruktúra prekladania ich detských kníh sa takisto veľmi odlišuje. Kým tvorba Vincenta Šikulu bola známa prevažne v socialistických krajinách, Jaroslava Blažková sa tešila popularite v západných krajinách, hlavne v bývalej NSR a vo Francúzsku.

S trpkosťou hovorí Blažková o vynútenom mlčaní v emigrácii: „Môj vnuk, keď mu rozprávam rozprávku, sa ešte i dnes čuduje, akou zvláštnou angličtinou to stará mama hovorí. Spisovateľ a herec sú odkázaní na dokonalú znalosť jazyka, je to ich nástroj. Odchodom do cudziny, pokiaľ nie sú v cudzej reči skutočne vycibrení ako Milan Kundera, ktorý hovoril po francúzsky od malička, ocitnú sa v strašnej situácii zúrenia aj slz“.

Je zaujímavé, že práve ten rok, keď Jaroslava Blažková emigrovala do zahraničia, bol mimoriadne úspešný z hľadiska vydávania Šikulových kníh v cudzích jazykoch. Novely *Prázdniny so strýcom Rafaelom* a *S Rozarkou* vyšli v českom, ruskom, bulharskom, maďarskom preklade. Celkovo tieto dve najprekladanejšie Šikulove diela vyšli v dvanástich jazykoch, prevažne slovanských.

Generáciu detského aspektu v 90. rokoch vystriedali noví autori detskej literatúry. Sú to talentovaní Dušan Dušek (1946), Peter Glocko (1946), Erik Jakub Groch (1957), Daniel Hevier (1955), Jana Juráňová (1957), Ján Uličiansky (1955), Gabriela Futová (1971), ktorí tvoria detskú literatúru dnešného dňa. Preklady ich diel nie sú zatiaľ veľmi početné. Tí, ktorí debutovali ešte v 70. – 80. rokoch, majú medzi inými aj ruské, poľské, slovinské preklady. Tí, ktorí začali tvoriť v novej politicko-ekonomickej situácii, sa snažia presadiť v západných krajinách: Taliansku, Francúzsku, Rakúsku, Nemecku, kde sú často publikovaní s podporou SLOLIA.

Komisia SLOLIA LIC (čo znamená Slovak Literature Abroad) je organizácia, ktorá podporuje vydávanie slovenskej literatúry v prekladoch do cudzích jazykov. Doteraz (k 20. januáru 2014) s jej podporou bolo realizovaných 406 prekladateľských projektov¹¹.

A takmer všetci z uvedených autorov majú vďaka SLOLIA LIC preklady do taliančiny. To je spojené s veľkou udalosťou slovenského literárneho života, keď sa v roku 2010 Slovensko stalo po prvý raz čestným hosťom na najvýznamnejšom veľtrhu detskej knihy v Bologni. Expozíciu slovenského stánku navštívil aj Umberto Eco, ktorý obdivoval hlavne ilustrátorskú tvorbu slovenskej detskej literatúry: „V Poľsku, na Slovensku a v Čechách vznikajú veľmi krásne obrázky do detských kníh a je to prostredie veľmi žičlivé voči vydávaniu kníh. Je to naozaj Bohom požehnané územie, kde sa robia krásne knihy pre deti. Je tam veľká tradícia tvorby plagátov aj ilustrácie kníh pre deti. Aj táto výstava ilustrácií je prekrásna“.

Treba vyzdvihnúť túto veľmi dôležitú súčasť detskej knihy. Veď niekedy práve ilustrátori v spoluautorstve so spisovateľom vytvárajú ten obraz, ktorý si dieťa pri čítaní knihy zapamätá. Tak napríklad vždy si spomenieme na ilustrácie Ludovíta Fullu pri čítaní Dobšinského rozprávok alebo na Albína Brunovského pri čítaní Feldekových rozprávok. Aj súčasní ilustrátori Peter Čisárik, Dušan Kállay či mladá Daniela Olejníková tvoria súčasnú slovenskú literatúru pre deti.

Význam ilustrácie vyzdvihuje aj spisovateľ Ján Uličiansky, keď hovorí, že silnou stránkou knižnej tvorby pre deti je predovšetkým slovenská ilustrátorská tvorba: „Samozrejme, má svoju slávnú tradíciu, no aj veľa talentovaných a priebojných mladých umelcov. Vizuálna stránka knihy je prirodzene komunikatívnejšia, povedal by som, že ,bezbariérová'. Na to, aby niekto ocenil, napríklad Uchnárov ilustrátorský štýl, nemusí vedieť čítať po slovensky. Ale kvôli Hevierovi by sa to mohol naučiť. Chcem tým povedať, že aj slovenskí spisovatelia by mohli obstať

11 <http://www.litcentrum.sk/slolia>

v medzinárodnom kontexte, je tu však stále problém prekladu do cudzích jazykov⁴. A práve vďaka ilustráciám bola preložená kniha Uličianskeho *Máme Emu* do taliančiny¹², keď sa svojho času vydavateľ Paolo Acco priam zaľúbil do farebnosti a imaginatívnosti ilustrácií Petra Čisáríka. O vysokej úrovni slovenskej ilustrátorskej školy svedčí aj to, že často ilustrácie k originálnemu titulu v slovenčine neopúšťajú ani jeho preklad.

O tom, nakoľko je dôležitá ilustrácia pri prezentácii detských kníh v zahraničí, sa mohli slovenskí autori presvedčiť aj na dánsko-slovenskom pracovnom seminári, ktorý sa konal v roku 2004 v Dánskom centre pre spisovateľov a prekladateľov neďaleko mestečka Viborg. Tam sa najviac hovorilo o tom, že práve ilustrácia je dominantná v dánskej literatúre pre deti. Potom sa konal aj workshop, ktorého úlohou bolo vybrať zo slovenskej produkcie tri tituly, ktoré považujú za publikovateľné v dánskom kontexte. Pritom sa ukázalo, že pri výbere sa tímy nezhodli, lebo Slováci zo svojich kníh vybrali iné tituly ako ich dánski kolegovia, ktorí sa zameriavali skôr na ilustračnú zložku kompatibilnú v dánskom ilustračnom kontexte.

Celkovo recepciu slovenských detských kníh v zahraničí znázorňujú štatistické údaje, získané výskumom tvorby 113 slovenských spisovateľov pre deti od konca 19. do začiatku 21. storočia. Ukázalo sa, že iba tretina z nich vôbec má nejaké preklady do cudzích jazykov. Najaktívnejšia je recepcia v nemecky hovoriacej oblasti, pretože z 240 preložených diel je 50 vydaných po nemecky, hoci väčšina z nich vznikla ešte pred rokom 1989 a v bývalej NDR. Stály a veľký záujem o slovenské detské knihy majú českí čitatelia. Tak isto slovenská tvorba sa aktívne prekladá v Poľsku a Maďarsku. Veľa je prekladov do ruštiny, hoci v tomto prípade ide takmer výlučne o knihy vydané v Sovietskom zväze, po roku 1990 sa neprekladá takmer nič, čo je veľká škoda, lebo ruskí čitatelia by určite mali záujem o slovenské

12 V taliančine vyšla pod názvom *Magica Ema*.

knihy pre deti a mládež. Ďalším často sa vyskytujúcim jazykom je angličtina, ale treba poznamenať, že sú to často knihy vydané na Slovensku a je otázne, aký je o ne potom záujem v anglicky hovoriacich krajinách¹³.

Ako poukázal Martin Djovčoš vo svojej monografii *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: Prekladateľ v kontexte doby*: „Slobodná vôľa a práca prekladateľa bola do istej miery vždy niečím limitovaná, či už z náboženských, politických, prípadne v súčasnosti ekonomických dôvodov“. Dokumentuje to aj výrazný posun v oblasti prekladania detských kníh najprv do jazykov socialistických krajín v 50. – 80. rokoch k prekladaniu do jazykov západných v 90. rokoch 20. storočia a prvých rokoch 21. storočia a v poslednej dobe sa geografia prekladov rozšírila aj na jazyky nových členských krajín Európskej únie (ako je lotyšтина, litovčina či slovinčina).

V súčasnosti prekladanie slovenskej detskej literatúry prebieha dvoma smermi: na jednej strane je to snaha slovenských literárnych inštitúcií propagovať slovenskú tvorbu vo svete, na druhej strane je to záujem samotných prekladateľov (často slovenského alebo českého pôvodu) v zahraničí o to, aby zoznámili svojich spoluobčanov so svojbytnou, pozoruhodnou a bohatou slovenskou literatúrou.

(Doc. Viktória Kniazková, CSc., z Filologickej fakulty
Petrohradskej štátnej univerzity, venuje sa prekladom
slovenskej literatúry do cudzích jazykov)

13 Tieto štatistické údaje si nenárokujú na absolútnosť a úplnosť, avšak odrážajú reálnu situáciu prekladania slovenskej literatúry pre deti a mládež, čo potvrdzujú aj údaje z iných bibliografických zdrojov:

Index Translationum

Slovenská literatúra v prekladoch 1945-1966. Bibl. súpis beletrie, dets. lit. a lit. vedy. Zost. Libor Kněžek. Martin, Matica slovenská, t. Tlač, 1970.

Kovtun, George J. *Czech and Slovak Literature in English*. A Bibliography. Washington, 1988.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

SLIACKY, O. – STANISLAVOVÁ, Z.: *Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež v rokoch 1945-1997*. Prešov : Náuka, 1998.

MANNING, C. A. ED.: *An anthology of Czechoslovak poetry. With the assistance of Anna V. Capek and Alois B. Koukol*. New York, Columbia University Press, 1929.

ANDREW CINCURA: *An Anthology of Slovak literature*. Riverside, Calif., University Hardcover. 1976.

SLIACKY, O. – STANISLAVOVÁ, Z.: *Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež v rokoch 1945-1997*. Prešov : Náuka, 1998.

Словацкие сказки / пер. Д. А. Горбова. Москва : Государственное издательство художественной литературы, 1950.

KÁNIKOVÁ, M.: *Dobrodružstvo prekladu. Pavol Dobšinský: Slovak Folktales* (<http://www.litcentrum.sk/clanky/dobrodruzstvo-preklad>).

VÁCLAVKOVÁ, V.: *Potomkovia slávnych: Klára Jarunková písala len ceruzkou*. In: *Život*. Vydanie: 15/2010 (<http://zivot.azet.sk/clanok/7342/potomkovia-slavnych-klara-jarunkova-pisala-len-ceruzkou.html>).

JARUNKOVÁ, K.: *Don't Cry for Me*. Translated from the Slovak by George Theiner. Published by Four Winds Press, New York, NY, 1968.

[http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/klara-jarunkova#Pre deti a mládež](http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/klara-jarunkova#Pre%20deti%20a%20mladez)

ANDREJČÁKOVÁ, E.: *Ako vzniká hit: Jediná Kláry Jarunkovej* (<http://kultura.sme.sk/c/6669870/ako-vznika-hit-jedina-klary-jarunkovej.html>).

Piešťany: MsK, 2006 - Ev.č. 14/2006.

PETRÍK, V.: *K nedožitej deväťdesiatke Kláry Jarunkovej*. In: *Knižnica*. Roč. 13, č. 4, 2012.

SEDLÁKOVÁ, K. *V živote sa treba občas zasmiať*. In: <http://zena.pravda.sk/ludia/clanok/272325-v-zivote-sa-treba-obcas-zasmiat/>

MIKO, F.: *Aspekt výrazu. Výrazové zvláštnosti súčasnej prózy pre mládež*. In: *Eстетика výrazu. Teória výrazu a štýl*. Bratislava: SPN, 1969.

SLIACKY, O.: *Kontúry periodizačného procesu slovenskej literatúry pre deti a mládež* In: *BIBIANA, revue o umení pre deti*. V. 1997. č. 2.

ŠMATLÁK S.: *Básnik a dieťa. Reflexie o detskej poézii*. Bratislava: Mladé letá, 1976.

FELDEK, L.: *Bude reč o literatúre pre deti*. In: *Mladá tvorba*, 3, 1958, č. 4, s. 9 – 10.

STANISLAVOVÁ, Z.: *K systému obraznosti v rozprávke Lubomíra Feldeka* In: *Slovo o slove : zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*. - Prešov : Pedagogická fakulta PU, 2003.

BÁBIKOVÁ, M.: *Lubomír Feldek hovorí o tvorbe pre deti : Veľký tresk – začiatok slobodnej fantázie*. In: *Knižná revue 2010/3* (<http://www.litcentrum.sk/rozhovory/lubomir-feldek-hovori-o-tvorbe-pre-deti>).

OSERS, E.: *Prekladanie Váľkových básní pre deti*. In: *Slovo a svet*. Perspektívy prekladania slovenskej literatúry / Kolektív autorov. 2004.

<http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/jaroslava-blazkova>

BENICOVÁ, K.: *Vincent Šikula. Personálna bibliografia vydaná pri príležitosti nedožitého 70. výročia narodenia*. Pezinok, 2006.

BÁBIKOVÁ, M.: *O tvorbe pre deti hovorí Ján Uličiansky* (<http://www.litcentrum.sk/rozhovory/o-tvorbe-pre-deti-hovori-jan-uliciansky>).

BELKOVÁ, Z. – KEPŠTOVÁ, L.: *Detské knihy v Bologni*, 15. 4. 2010 (<http://kultura.sme.sk/c/5320995/detske-knihy-v-bologni.html>).

KEPŠTOVÁ, L.: *Ako literatúra pre deti a mládež cestuje cez hranice* (02. 04. 2004) (<http://www.litcentrum.sk/25367>).

DJOVČOŠ, M.: *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: Prekladateľ v kontexte doby*. Banská Bystrica, 2012.

NÁZORY A RECENZIE

PÄŤ KROKOV K DOBRÉMU PREKLADU

2. Ako nepreložiť poéziu

Takto pred tromi rokmi, keď som síce už pracoval tam, kde pracujem, ale stále som sa popritom venoval aj prekladu viac ako teraz (lebo teraz sa mu nevenujem prakticky vôbec), listoval som si vo Wikipédii, čo občas robím stále, ale akosi stále menej. Čas nepusť.

And now, ako hovorievali Monty Python, for something completely different. Neexistuje prakticky žiaden dôvod, pre ktorý by ste mali vedieť, kto bol muž menom John McCrae, teda okrem toho, že by vás to napríklad mohlo zaujímať. Nuž teda, John McCrae bol v prvom rade Kanaďan, v druhom rade lekár a v treťom rade sa narodil v tej nešťastnej dobe, v ktorej, ak ste boli muž, šli ste umrieť do zákopov prvej svetovej vojny. Čo aj vykonal. John McCrae zomrel 28. januára 1918 na zápal pľúc v poľnej nemocnici vo Francúzsku a nijako by sa neodlišoval od deviatich až pätnástich miliónov rovnako nešťastných ľudí, nebyť toho, že bol aj poetom. Nie veľkým, vlastne mu vyšla len jedna zbierka, aj to posmrtne, a aj z nej v pamäti ostala jediná báseň.

Tá jediná báseň sa volá *In Flanders Fields*, po slovensky správne *Na flámskych poliach*, hoci isté noviny vymysleli už aj doteraz neznámu geografickú oblasť Flandry. Bez mäččeňa. Tolko tiež k prekladom. Známa, ba

keby len známou, priam symbolom zbytočnosti prvej svetovej vojny, sa stala vďaka rezignácii, s akou autor prijíma nevyhnutnosť vlastnej smrti a kladie ju do kontrastu s krásou života a flámskych polí, na ktorých ho tá smrť pravdepodobne očakáva. Práve zo mňa prehovoril literárny recenzent.

In Flanders Fields

*In Flanders fields the poppies blow
Between the crosses, row on row
That mark our place; and in the sky
The larks, still bravely singing, fly
Scarce heard amid the guns below.*

*We are the Dead. Short days ago
We lived, felt dawn, saw sunset glow,
Loved and were loved, and now we lie
In Flanders fields.*

*Take up our quarrel with the foe:
To you from failing hands we throw
The torch; be yours to hold it high.
If ye break faith with us who die
We shall not sleep, though poppies grow
In Flanders fields.*

Technicky – s dôrazom na slovo technicky a potom ešte na slovo technicky – nie je s prekladom žiaden problém. Stačí predsa vziať originál, nastaviť rýmy, neodísť príďaleko od témy a slabiky sa už nejako doladia. Preklad je hotový. Prakticky je to však omnoho ťažšie a tým sa zároveň dostávame k tomu, prečo žiaden poriadny preklad do slovenčiny neexistuje. Pre-

kážkou je totiž forma, ktorou je báseň písaná, forma, ktorá sa volá rondeau.

Rondeau pochádzajúca zo stredovekého Francúzska, tvorí ho rôzny počet veršov (zväčša trinásť) po osem slabík a k tomu dva refrény. Tie sú dĺžkou polovičné – v každom sú slabiky štyri. Slohy sú tri a v každej sa medzi sebou verše rýmujú tak, že dokopy tvoria tri rôzne druhy rýmu, ktoré sa navyše ešte aj rýmujú navzájom. Skrátka, komplikované je to už vtedy, keď sa to teoreticky rozpíše, a prax je ešte omnoho horšia. Tu neplatí ťažko na cvičisku, ľahko na bojisku, neplatí to ani naopak, neplatí žiadne príslovie, ktoré by vám mohlo sľúbiť, že to nejako zvládnete. Lenže v tých časoch, keď som sa popri práci ešte venoval aj prekladu, som si nič podobné nepripúšťal a do prekladu sa pustil. Nemôže predsa existovať nič, a tobôž nie literárne, čo by som nepreložil.

Vždy som písal rýchlo – článok som zvykol mať hotový do hodiny, najviac poldruha, ak mi na ňom skutočne záležalo. To isté platilo pre preklady – skôr som sa musel brzdiť. Tu však kosa narazila na kameň, na psa prišiel mráz a ktosi mi pod nohy nasypal hrach, ktorý som zároveň hádzal aj na stenu. Za dve hodiny som sa dostal do druhého riadka a v hodine tretej som oba riadky škrtol. Skúšal som to od konca verša aj celej strofy, myšlienky som presúval z miesta na miesto. Množstvo slabík, ktoré som na rukách porátal, sa rovnalo hrubému domáce-

mu produktu stredne veľkej latinskoamerickéj krajiny. Nesedeli. Stále nese-
deli. Nič nevychádzalo.

Za celý jeden víkend som preložil jednu veľkú nulu, v druhom som sa dostal opäť zhruba do polovice. Počas tretieho víkendu som na súbor na ploche krivo pozeral, reku, nech si len odpočinie. Nech získam odstup. Na štvrtý víkend som ho otvoril opäť, odstup som naozaj aj získal a všetko som zmazal. Nedalo sa to čítať. Pochopil som, že morfológia aj lexikológia sú v slovenčine natoľko odlišné, že preklad pri dodržaní všetkých pravidiel rondeau jednoducho nie je možný. Alebo – a toto bol ten horší prípad – možný je, len ho nie som schopný. Ešte som uskutočnil posledný zúfalý pokus a zadanie poslal na katedru, nech len skúsia potrapiť študentov. Výsledok neviem, preklad dodnes ignorujem. Súbor je stále na ploche, občas naň placho pozriem.

A čo tým chcem povedať? Drahí študenti, či vás bude živiť preklad, tlmočenie alebo niečo úplne iné, rozširujte si vedomosti. Ak ste si prečítali tento článok, teraz už viete, čo je rondeau a aké problémy vás pri ňom čakajú. Pravdepodobne vám to síce nebude nikdy na nič dobré, ale predsa len ste o vedomosť bohatší. Cvičte si – a nielen v rámci štúdia a nielen počas neho – prácu so slovom. Je to celoživotná záležitosť. A najmä, nevyhýbajte sa poznaniu. Čítajte knihy, zbierajte informácie a ak môžete, robte to v origináli. Vší-

majte si slovné obraty a zaužívané frázy. Vnímajte kvalitu slov a ich emocionálne zafarbenie, všímajte si synonymá. Rozširujte si slovnú zásobu a potom ju nestráťte. Starajte sa o to, čo sa dozviete. Nakoniec sa vám to totiž predsa len zídne.

Samo Marec

KRITIKA PREKLADU. ČO VLASTNE KRITIZOVAŤ¹ A AKO?

Napriek tomu, že podmienky na rozvoj kritiky prekladu na Slovensku sa nedajú nazvať priaznivými, zdá sa, že okruh záujemcov o túto „voľnočasovú aktivitu“ sa stále rozrastá. Naša teória už dlhšie neaktualizovala definíciu kritiky prekladu, preto občas pri používaní tohto termínu dochádza k nedorozumeniam. Súčasní kritici sa však môžu pridržať do veľkej miery stále aktuálnej definície Jána Ferencíka z osemdesiatych rokov minulého storočia. Ten požadoval kritiku „systematickú, cielavedome registrujúcu, hodnotiacu a usmerňujúcu hlavný prúd prekladovej tvorby na základe istých objektívne platných, súčasnou prekladovou teóriou a praxou vypra-

¹ Pojem kritizovať tu používame vo význame venovať sa kritike prekladu, teda systematicky analyzovať, interpretovať a hodnotiť preklad na základe porovnania s východiskovým textom i na základe reflexie jeho významu v cieľovej kultúre.

covaných kritérií, skúmajúcu a kvalifikujúcu vlastnosti prekladových textov v ich zložitom vzťahu nielen k textu originálu, ale aj k domácej prekladovej tradícii a k spoločenskému kontextu súčasnosti“². Ferencíkove múdre slová však dnes nie je ľahké naplniť. Ciele, ku ktorým by mala kritika prekladu smerovať, sa akosi zahmlievajú a pre kritika je preto čoraz ťažšie stanoviť si „objektívne platné kritériá“, na základe ktorých by mal prekladový text posudzovať.

Kritik prekladu Cervantesovho románu si určite nebude klásť rovnaké ciele ani sa nebude pridržiavať rovnakých metód ako kritik románu Rosamunde Pilcherovej. Preklad dialógov v populárnom brakovom seriáli zasa nebude hodnotený podľa rovnakých kritérií ako preklad dialógov v Buňuelovom filme či preklad návodu na použitie atď. Pozornosť kritiky si nepochybne zaslúžia všetky druhy prekladov. Je však dôležité, aby mal kritik vždy na zreteli, s akým materiálom pracuje, aký je cieľ jeho kritiky a aké metódy využije na jeho dosiahnutie. V optimálnom prípade by to z kritického textu malo byť jasné aj čitateľovi kritiky.

Inak totiž postupuje kritika prekladu, ktorej cieľom je iba poukázať na problém (napr. komparáciou s východiskovým textom dokázať, že preklad je nekvalitný), a inak taká, ktorá

² FERENČÍK, Ján. Kritika prekladu (Problémy jej súčasného vývinu). In: *Slavica slovacca*, 1981, č. 2, roč. 16, s. 122.

sa snaží rekonštruovať prekladateľove metódy, vyzdvihnúť význam prekladu v cieľovej kultúre alebo hľadať príčiny nekvality prekladu (Klást' si napríklad otázky: Aký je východiskový text a kto sú jeho čitatelia? Prečo a pre koho vznikol preklad? Záležalo vôbec zadávateľovi na kvalite prekladu? Aké boli kritériá na výber prekladateľa? Aké podmienky zadávateľ prekladateľovi vytvoril?) a skúsiť pomenovať možné dôsledky (napr. zvýšená frekvencia kalkov a cudzej vetnej skladby v domácej literárnej a televíznej tvorbe, úpadok jazykovej kultúry, dlhodobá sa znižujúce očakávania čitateľov a divákov prekladov, podceňovanie práce prekladateľa atď.). Hoci málokedy sa dajú všetky príčiny nekvality prekladu odhaliť a jeho dôsledky sa ťažko dokazujú, je veľmi prínosné, ak sa kritik nad týmito súvislosťami snaží zamyslieť a podnietiť tak širšiu spoločenskú debatu o problematike prekladu.

Nie je vari škoda energie, ak sa študent prekladateľstva X celé týždne zaoberá hľadaním koncepcie prekladu a odhaľovaním negatívnych posunov v slovenskom dabingu „Kriminálky Horná Dolná“, keď prekladatelia jednotlivých epizód dialógy „zbúchali“ za pár hodín, nad koncepciou sa nemali čas ani zamyslieť a zrejme sú si nekvalitného výstupu sami vedomí? Navyše, ak zadávateľ, ktorý podobné seriály kupuje a chrlí kozmickou rýchlosťou, len aby mal čím vyplniť priestor medzi reklamami, s nekvalitou zrejme vopred ráta. Dôležitá totiž

preňho nie je kvalita, ale kvantita. Zlé sny o nezrozumiteľných prekladoch asi netrápia ani tých vydavateľov, ktorí náš knižný trh zamorujú a deformujú tonami grafomanských gýčov.

Preto, hoci sa naše odporúčanie môže zdať banálne, chceme na základe pozorovania súčasnej prekladovo-kritickej praxe ešte raz pripomenúť, že kritik by mal, skôr než začne skúmať, čo všetko v preklade „škrípe“, vedieť objasniť najprv sám sebe a potom aj čitateľovi kritiky, s akým textom či audiovizuálnym dielom sa vlastne stretáva a čo chce kritikou dosiahnuť. Neznamená to, že má kritik čitateľom a divákom vnucovať svoje preferencie. Nezaškodí však, ak sa ich občas pokúsi podnietiť, aby sa zamysleli nad širšími súvislosťami na „trhu s prekladmi“ i nad vlastným vkusom. Síce „hlavný prúd prekladovej tvorby“ dnes usmerňuje trh a nie kritika prekladu, ako si to kedysi želal Ferencík, vedieť oddeliť prekladové zrno od *popcornu* je nevyhnutným predpokladom na sformulovanie aktuálnej metodiky a cieľa každej kritiky prekladu. Neváhajme teda analyzovať, interpretovať a hodnotiť všetky druhy prekladu, no zároveň si uvedomujme, čo vlastne kritizujeme, aby sa naša kritika neminula účinku.

Barbara Ďurčová

NA ČO PRIHLIADAME A AKO POSTUPUJEME PRI VÝBERE DETSKEJ PREKLADOVEJ LITERATÚRY A PRÁCI S ŇOU

Pri výbere detskej literatúry prihliadame na množstvo faktorov. V ideálnom prípade si knihy v cudzom jazyku najprv prečítame alebo ich dávame na posúdenie ľuďom z literárneho sveta, ktorí sa špecializujú na detské knižky profesionálne či sú ich celoživotným koníčkom. Názor aj jedných, aj druhých je pre nás veľmi dôležitý. Po prečítaní knihy či posudkov a zvážení jej literárnej hodnoty, ako aj vhodnosti pre slovenského detského čitateľa predložíme knihu na schválenie edičnej rade. Na prvom mieste stojí, samozrejme, kvalita literárneho textu, sledujeme však aj zahraničné ratingy a ocenenia.

Nesmieme zabúdať ani na taký dizajn, aby si knihu čitatelia kúpili a prečítali. Hľadáme spôsoby, ako vybrať také knihy, aby knihu dieťa alebo rodič aj v tej záplave, čo je dnes na trhu, chytili do ruky. Popri kvalite literárneho textu sú preto dôležité aj dizajn, marketingová podpora a požiadavky trhu. Nemyslíme pritom na jednu cieľovú skupinu, ale na mnohé. Sú väčšie deti, ktoré čítajú len fantasy, a sú aj také, ktoré by takú knihu nikdy do rúk nevzali. Pri menších deťoch zas jedny milujú slovné hračky a strašidielka, iné si radšej čítajú o zvieratkách v čarovnom lese. Snažíme sa vydávať knihy pre všetkých

detských čitateľov. A čo je najdôležitejšie – aby deti čítali. Najmä kým sa učia čítať, mali by čítať to, čo ich baví a čomu rozumejú, takže texty písané dnešným jazykom, aby si svoje knihy a následne literatúru všeobecne obľúbili. Jazyk je taký dynamický jav, že sa v praxi sami často stretávame s tým, že čo pred polrokom bola hrubá chyba, je dnes v danom type knihy prijateľné, na druhej strane jazyk kníh, ktoré čítali ako deti naši rodičia, je pre dnešného detského čitateľa nezrozumiteľný.

Čo sa týka kvality a vhodnosti jednotlivých kníh pre tú-ktorú vekovú kategóriu, robíme si prieskumy v knižniciach, medzi rodičmi a deťmi, ktoré poznáme, veľa vecí „testujeme“ na vlastných deťoch, čítajúcich deťoch svojich známych... Nie je ľahké určiť vek dieťaťa, pre ktoré je kniha vhodná, lebo je to veľmi individuálne, dve deti vychovávané podobným spôsobom i rovnako staré môžu uprednostňovať iný typ knihy alebo na určité veci dozrieva každé v inom veku. Celkom presný kľúč teda neexistuje.

Starostlivosť o detskú knihu je špecifická. Ešte pred zvážením toho, pre akú cieľovú skupinu je kniha určená, musíme v prvom rade pamätať na vekovú kategóriu, vhodnosť a vekuprimeranosť výrazových prostriedkov, ako aj vhodný výber ilustrácií, respektíve ilustrátora, grafiku. Je veľký rozdiel v tom, či pracujeme na knižke pre sedemročné deti alebo dvanásťročné. Najviac pozornosti asi

treba venovať textom, ktorých čitateľa sa práve učia čítať.

Pri určovaní vekovej kategórie prihliadame na stránku:

1. **jazykovú** – vhodnosť a primeranosť jazykových prostriedkov; vetné konštrukcie, teda nielen výber jazykových prostriedkov, ale ani skladba viet pri menších deťoch nesmie byť príliš zložitá, pri vyšších vekových kategóriách je zase dôležité zväziť používanie slangu, nárečia, v prekladoch z angličtiny sa navyše často stáva, že musíme lexiku zjemňovať, vyhadzovať vulgarizmy, na ktoré sme my na Slovensku jednoducho citlivejší atď.;
2. **grafickú** – čitateľnosť, veľkosť písma, riadkový preklad, veľmi dôležitý je aj výber typu písma, najmä pre našich najmladších čitateľov. To, čo sa totiž pod tlakom reklám a audiovizuálnych atakov každého dňa nám zdá prirodzené. To, že prečítame správne text v podstate v akomkoľvek fonte, je pre deti, ktoré sa práve učia čítať, nemožné. Nesmieme zabúdať ani na deti s poruchami čítania.
3. **obsahovú** – témy tiež musia byť primerané tej-ktorej vekovej kategórii.

Pri preklade detských kníh je možno najciteľnejšie vidieť, že preklad nemá byť len prekladom z jazyka do jazyka, ale z kultúry do kultúry.

Tu prekladateľ či redaktor často pri vymýšľaní tzv. „rozprávacích mien“

musí nájsť a vytvoriť ekvivalent mena, názvu či básnického textu tak, že aj za cenu ľahkého odklonu od originálu vytvorí text vhodný pre danú vekovú skupinu slovenských čitateľov. Stáva sa tak akýmsi spolutvorcom diela skrytým za menom autora. Táto práca je neoceniteľná a zároveň nedocenená. Prekladateľov, ktorí sú takí tvoriví, že dokážu limitovaný originálom tvoriť, to znamená tvoriť autorsky, ale pritom neprekročiť hranice možného odklonu od originálu, je naozaj málo. Preto je táto práca neoceniteľná. Rovnako je však okolím (kritikmi i čitateľmi) nedocenená. Pri rozboroch prekladu sa potom niekedy stáva, že sa čitateľ, resp. kritik, pohoršuje nad tým, prečo nám v nejakom slovíčku ušiel preklep či nesprávne i/y, no nevidí pritom to more práce strávené tvorbou hovoriacich mien či slovných hračiek, ktoré deti milujú a navyše pomáhajú rozvíjať tvorivosť a čítanie s porozumením.

Na druhej strane, žiadny iný typ prekladov nie je tvorivejšia a krajšia práca pre niekoho, kto si rád vymýšľa a vracia sa do úprimnosti a pravosti detského sveta, kde nie je miesto pre dva odtiene jednej pravdy, ale vždy je tam miesto pre dva odtiene bielej.

Katarína Škorupová
editorka detských kníh, Slovart

NOVÉ POHLADY NA TRANSLATO- LÓGIU

*Editori: Hostová Ivana, Gavurová Miroslava,
Smetanová Mária*

*Názov: Zrkadlá translatológie I: Preklad ako
nástroj komunikácie*

Typ publikácie: konferenčný zborník

*Vydavateľ: Filozofická fakulta Prešovskej uni-
verzity, Prešov, 2013*

ISBN 978-80-555-0783-5

Translatológia v súčasnosti predstauje jednu z najdynamickejšie sa rozvíjajúcich humanitných vied, pretože disponuje interdiscipinárnymi presahmi prezentujúcimi najmä etno-kultúrno-lingvistické, no nezriedka aj (národno) psychologické analýzy. V báze jej rozkvetu takisto stojí aj globalizácia v rýchlo sa rozvíjajúcej Európskej únii a jej snaha porozumieť jednotlivým členským národom. Prirodzená interdisciplinárna a transdisciplinárna povaha translatológie a jej interkultúrny a multikultúrny predmet výskumu jej umožňuje komplexne analyzovať rôznorodé aspekty a problémy umeleckého i odborného prekladu a tlmočenia (Hostová, 2013).

Z toho dôvodu sa translatológia úspešne rozvíja aj na Slovensku, a to na viacerých akademických pracoviskách. Jedným z týchto pracovísk je aj Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ktorý 11. septembra 2012 zorganizoval prvý ročník

medzinárodnej vedeckej konferencie *Zrkadlá translatológie I: Preklad ako nástroj komunikácie*. Z tejto vydarenej akcie vznikol rovnomenný zborník publikovaný v prvej polovici roku 2014. Pozostáva z dvoch pomerne rozsiahlych častí: prvou je zborník s podtitulom *Všeobecná translatológia, odborný preklad, tlmočenie a didaktika translatológie* (239 s.) a úvodné slovo k nemu vyjadrila Anna Valcerová, druhou je *Umelecký preklad* (250 s.) s uvítaním Ivany Hostovej.

Prvá časť (*Všeobecná translatológia, odborný preklad, tlmočenie a didaktika translatológie*) je, ako naznačuje názov publikácie, venovaná odbornej komunikácii a jej vzťahom s translatológiou (J. Opalková), lingvokultúrnym prienikom a prekladaniu (J. Sipko, D. Filar – B. Kotula), globalizačným tendenciám v odbornom preklade a samotnému odbornému prekladu (J. Rakšányiová – M. Štefková, K. O. Al Saleem, S. Tomášiková, J. Guźniczak, J. Želonka), všetkým aspektom tlmočenia (T. Hrehovčík, M. Fedorko, Z. Honová, O. Chomová), no stretnúť sa môžeme aj s príspevkami orientovanými na lingvistické aspekty prekladu (M. Vojteková), veľmi zaujímavé je aj predstavenie projektu virtuálnej tutoriál databázy projektov realizovaného na FF PU (M. Smetanová). Súčasťou zborníka sú však príspevky analyzujúce proces vyučovania tlmočenia, ktoré sú v súčasnosti pre samotný náročný edukačný proces

tlmočenia veľmi hodnotné (J. Kredátusová, J. Michalčíková), a materiály prameniace zo skúseností autorov z vyučovania prekladu napr. textov so zvýšenou etnokultúrnou konotáciou (T. Rohaľová, M. Surmánek, E. Pavlíčková – M. Rázusová), prípadne odborných textov (E. Charfaoui).

Druhá časť rozsiahlej publikácie *Umelecký preklad* pozostáva z 21 príspevkov, ktoré sa postupne venujú analýzam prekladov diel jednotlivých autorov (P. Šišmišová, A. Koželová, S. Malá, A. Amir, S. Gál, D. Petrusová, I. Kupková, A. Kaluzna, I. Hostová, P. Trizna, D. Tellingner, J. Gresty, E. Palkovičová). Originálne diela analyzovaných prekladov boli pritom rôznej proveniencie: ruskej, jidiš, nemeckej, anglickej, ale aj slovenskej, čo umožňuje vytvorenie naozaj veľmi zaujímavého spektra rôznych náhľadov na preklad umeleckého diela. Veľmi zaujímavé je aj prístavenie sa pri preklade knihy *Genezis* (E. Brodňanská), ale aj moderné ruské analýzy asociatívno-zmyslových a komunikatívno-štylistických stratégií prekladu (A. Vasiljeva), rozbor problematiky totožnosti v umeleckom preklade (M. Andričík). Zaujímavé a hodnotné sú aj príspevky upierajúce pohľad na samotný proces prekladu (L. Brezániová, L. Adamová, M. Gavurová). Celkový rámec „umeleckej“ časti uzatvára (resp. otvára) historicko-reflexívny a hodnotný príspevok A. Valcerovej o básnickom

preklade na Slovensku (po r. 1945). O historických súvislostiach publikovania francúzskej poézie na Slovensku, konkrétne na stránkach *Revue svetovej literatúry* sa dozvedáme z článku L. Jakubčákovej.

Predkladaná rozsiahla dvojzväzková publikácia *Zrkadlá translatológie I: Preklad ako nástroj komunikácie* predstavuje záslužný počin Inštitútu prekladateľstva a tlmočníctva FF PU v tom zmysle, že príspevky obsiahnuté v nej reprezentujú nielen aktívny „život“ slovenskej i zahraničnej translatológie, no predovšetkým načrtávajú ďalšie smerovanie translatológie, výskumov prekladu a tlmočenia, ktoré sú v súčasnom globalizovanom svete také žiadané. Publikácia totiž prezentuje pragmaticky a konštruktívne ladený názor na optimistické rozvíjanie prekladu a tlmočenia.

Z toho dôvodu je veľmi dobre čitateľná, prehľadná a v neposlednom rade poučná a zaujímavá.

Eva Čulenová

PREKLADATELSKÉ POSTUPY POD DROBNOHLADOM

Autor: Bednárová-Gibová, Klaudia

Názov: *Non-literary and Literary Text in Translation*

Vydavateľ: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012

Počet strán: 100 s.

Monografia Klaudie Bednárovej-Gibovej *Non-literary and Literary Text in Translation* (2012) má ambíciu preskúmať prekladateľské postupy, ktoré sa uplatňujú pri preklade odborného a umeleckého textu, a to porovnaním prekladu právnického textu *Council Directive 2004/114/EC* s prekladom románu *Chattrč (The Shack)* od Kanáďana W. P. Younga. Autorka najprv konštatuje sporadickosť sústredenejšieho teoretického rozpracovania problematiky prekladateľského postupu (*translation procedure*) v translatologickej literatúre. Terminologické východisko svojich úvah nachádza v koncepciách J.-P. Vinaya a J. Darbelneta, P. Newmarka a M. Schreibera, ale takisto aj vo svojej vlastnej typologickej klasifikácii prekladateľských postupov. Pritom si uvedomuje a pripomína špecifickosť literárneho textu, ktorá si vyžaduje doplnenie ďalších prekladateľských postupov do už existujúcej koncepcie. Autorka si v úvode (s. 13) takisto kladie kľúčovú otázku, či a do akej miery ovplyvňuje žánrová konštanta východiskového textu za-

pojenie (odlišných) prekladateľských postupov, pričom v odpovedi na ňu vidí hlavný prínos svojej práce (ibid.). Výber analyzovaných textov i žánrov autorka odôvodňuje na jednej strane produktívnosťou a frekventovanosťou právnických prekladov v rámci EÚ a v prípade vybraného románu *Chattrč* jeho diametrálnou odlišnosťou od zvoleného právnického textu, čo vytvára predpoklady na zapojenie odlišných prekladateľských postupov, resp. ich odlišnú frekvenciu v preklade oboch textov. Svoju voľbu textov vysvetľuje aj tým, že analyzovaný odborný text je frapantným príkladom tzv. eurotextov s istou matrixovou formou (s. 21), kým umelecký text má parametre (kontroverzného) bestselleru.

Práca pozostáva z troch kapitol; prvá z nich má funkciu terminologického a metodologického východiska. Autorka v nej deklaruje svoju ambíciu vyplniť medzeru v komplexnej analýze prekladateľských postupov, navyše v komparatívnom pláne dvoch žánrovo odlišných textov. Upozorňuje aj na to, že v slovenskom translatologickom kontexte sa prekladateľským postupom venovala len marginálna pozornosť, ak odhliadneme od monografie samotnej autorky, ktorá sa venovala prekladateľským postupom v preklade právnických textov EÚ.

Druhá kapitola sa v teoretickej rovine zameriava na základné žánrové a typologické rozdiely medzi obooma analyzovanými textami. Autorka najprv definuje text všeobecne, ďalej

preklad v jeho základnej dichotómii (umelecký a odborný), zdôrazňujúc (proporčný a frekvenčný) význam odborného prekladu v porovnaní s umeleckým prekladom najmä v súčasnosti. V ďalších svojich úvahách K. Bednárová-Gibová predstavuje vybraný odborný text ako špecifickú kombináciu európskeho a slovenského právneho jazyka. Komplexne ho charakterizuje ako hybridný text informatívno-operatívneho typu, pričom z pohľadu translatológie sa jeho preklad javí ako sémantický (podľa Newmarkovej koncepcie), resp. dokumentárny (podľa koncepcie Ch. Nordovej). Najvyššou požiadavkou na preklad právneho textu je však jeho schopnosť sprostredkovať obsah právneho textu tak, aby bola dosiahnutá nielen zhoda v obsahu a komunikačnom zámere (čo sú požiadavky na akýkoľvek preklad), ale aj identický právny účinok.

Autorka si takisto všíma špecifiká umeleckého textu a jeho prekladu vo všeobecnosti (schopnosť prekladateľa zachytiť a zachovať štýl VT) aj vo vzťahu ku konkrétnemu vybranému textu. V rámci viacerých literárnych aj translatologických koncepcií vyčleňuje umelecký text ako typ expresívneho textu (K. Reissová), ktorý si žiada inštrumentálny preklad (klasifikácia podľa Ch. Nordovej), ktorý je blízky komunikatívnemu prekladu (Newmarkova typológia).

Definujúc takto oba druhy porovnávaných textov i ich prekladov

pristupuje autorka k ich porovnaniu z pohľadu literárnej vedy, lingvistiky i translatológie. Pomenúva základné druhové a žánrové parametre oboch typov textov, ich tradičné lexicálne i sémantické (denotatívno-konotatívne) diferencie a z toho vyplývajúcu nevyhnutnosť rozdielneho prístupu k ich prekladu. Stotožňuje sa tu s výrokom T. Hrehovčíka, podľa ktorého je preklad umeleckého textu umením sui generis, kým preklad odborného textu je skôr vedou, keďže prekladateľ sa nevyhnutne musí oboznámiť s oblasťou/odborom, z ktorého VT pochádza. Práve pre tieto frapantné rozdiely typologicky odlišných textov autorka uzatvára druhú kapitolu predpokladom o pozoruhodných výsledkoch analýzy uplatnených prekladateľských postupov.

Tretia, nosná kapitola sa zameriava už na implementáciu teoretických poznatkov a praktickú analýzu podobností i rozdielov v prekladateľských postupoch použitých pri oboch textoch. Za povšimnutie stojí kvantitatívny údaj, že autorka podrobila analýze korpus vyše 16 000 slov. Autorka na tomto mieste podrobne predstavuje už spomínané tri modely prekladateľských postupov: typológiu podľa J.-P. Vinaya a J. Darbelneta; model Petra Newmarka a napokon koncepciu Michaela Schreibera. Nachádza medzi nimi (a pomenúva) terminologické diferencie i presahy, čo prehľadne ilustruje tabuľkové spracovanie i detailný

výklad špecifik analyzovaných modelov. Ako najprepracovanejší hodnotí Schreiberov model, na ktorom oceňuje najmä prehľadnú štruktúraciu na lexikálne, gramatické a sémantické prekladateľské postupy (s. 43). Autorke však nejde len o zhodnotenie predstavených koncepcií či charakteristiku jednotlivých prekladateľských postupov, ale aj o vyčlenenie tých, ktoré sú aplikovateľné na porovnávané texty.

V ďalších podkapitolách K. Bednárová-Gibová podáva chápanie jednotlivých prekladateľských postupov v spomínaných koncepciách i v ďalších translatologických prácach (za všetky spomeňme napr. práce M. Dokulila, J. Catforda či L. Venutiho). Nezostáva však pri strohom teoretizovaní, ale aplikuje teóremy na komparatívnu analýzu textov, pričom poskytuje prehľadné a ilustratívne tabuľkové spracovanie príkladov jednotlivých prekladateľských postupov.

V prvej podkapitole sa venuje frekventovanému translatologickému konceptu transpozície (v slovenskej translatologickej tradícii označovanej ako posun), a to na úrovni morfolologickej (slovnodruhové transpozície) a syntaktickej (posuny v syntaktickej funkcii). Dôkazom precíznej až minucióznej korpusovej analýzy oboch textov sú aj kvantitatívne údaje o percentuálnom zastúpení konkrétnej slovnodruhovej zmeny či zmeny vo vetnočlenskej platnosti vo vzťahu: 1. východiskový → cieľový text; 2. v komparácii umelecký ↔ neu-

melecký text. Takéto dvojstupňové porovnanie textov umožňuje autorke uzavrieť každú kapitolu sumarizujúcim konštatovaním o uplatnení jednotlivých typov postupov.

Cenným vkladom autorky je okrem tejto praktickej analýzy aj to, že neostáva iba pri strohých sumároch rozličných pohľadov citovaných translatológov, ale sama citlivo posudzuje relevantnosť jednotlivých definícií a vyhodnocuje náročnosť analyzovaných postupov. Takto sa jej napríklad modulácia ukazuje ako jeden zo zásadných prekladateľských postupov (s. 54, s. 59), keďže zasahuje spôsob formulácie myšlienkových konceptov prostredníctvom jazykového materiálu. Autorka to dokumentuje na viacerých príkladoch z analyzovaného textu, ktoré potvrdzujú oprávnenosť jej tvrdenia. Popri teoretickom a terminologickom prehľade považujeme práve tento praktický rozmer práce za jej veľké pozitívum, keďže jednak verifikuje platnosť konkrétneho prekladateľského postupu a jednak môže slúžiť ako východisko a inšpirácia pre čitateľa pri jeho potenciálnej analýze iných prekladov.

Naznačeným spôsobom autorka spracúva aj ďalšie prekladateľské postupy, konkrétne redukciu a expanziu, permutáciu, kalkovanie i výpožičku. Osobitnú pozornosť venuje prekladateľským postupom, ktoré sa uplatňujú iba v umeleckých textoch, a to naturalizácii, adaptácii, parafráze a zmenám vetosledu. Ponúknuté ilu-

stratívne príklady z oboch typov textov majú zároveň aj didaktickú funkciu, keď študentom prekladateľstva – ako jedným z predpokladaných príjemcov recenzovanej publikácie – sprostredkujú prekladateľské riešenia, akými je možné viaceré prekladateľské výzvy úspešne transformovať do cieľového jazyka.

Terminologicky nasýtenú a obsahovo aj jazykovo excelentnú prácu K. Bednárovej-Gibovej uzatvára sumarizovanie získaných výsledkov korpusovej analýzy o prítomnosti a frekvenčnom zastúpení spomínaných prekladateľských postupov. Aj tu autorka potvrdzuje svoju erudíciu v spracovávaní problematiky, keď získané údaje zakaždým komentuje a vysvetľuje viacerými faktormi a špecifikami oboch textov. Vlastný vklad autorky je tak citeľný od úvodného až po záverečné slovo, čo považujeme za pozitívny leitmotív tejto kvalitnej publikácie.

*Miroslava Gavurová
Inštitút prekladateľstva
a tlmočníctva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*

1/1 2014
ISSN 1339-3405